

IDEI ȘI OAMENI IN VIAȚA CULTURII CONTEMPORANE

*DOCTRINA
PERSONALISMULUI
ENERGETIC*

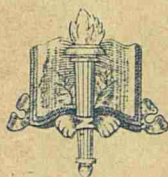
A

D-LUI RADULESCU-MOTRU

DE

VASILE BĂNCILĂ

PROFESOR

«*CULTURA ROMÂNEASCA*»

BUCUREȘTI - STR. PITAGORA, 16 18

PREȚUL LEI 40.—

IDEI ȘI OAMENI IN VIAȚA CULTURII CONTEMPORANE

DOCTRINA
PERSONALISMULUI
ENERGETIC

A
D-LUI RADULESCU-MOTRU

DE

VASILE BĂNCILĂ

profesor

CULTURA ROMÂNEASCĂ

București — Str. Pitagora 16-18

CUVÂNT ÎNAINTE

Acest studiu e amplificarea unei recenzii mai dezvoltate apărută în coloanțele revistei „Gândirea” în vara trecută. Acum se tipărește într’o colecție filozofică de „Idei și oameni”, care are scopul să înfățișeze și să însuflețească sisteme și chestiuni pentru intelectualii din orice domeniu, ce aspiră la o încoronare de cultură generală, ale cărei baze sunt, în chip necesar și firesc, filozofice.

Aceste două fapte au hotărât și natura scrierii de față. I s’a dat deci un caracter de quasipopularizare, care să nu împiedice totuș lansarea liniilor generale de înțelegere critică. S’au lăsat la o parte unele probleme de pură specialitate, discuțiile cu caracter filologico-istoric și mai ales ceea ce francezii numesc „le fatras de l’érudition”. Ne-am pus mai ales din punct de vedere practic, luând însă această noțiune în înțelesul larg,

pe care-l are în filozofie. Am căutat să dam o atmosferă interioară colorată și ritmică prin varietatea problemelor, prin stilul de care am fost în stare, în care jargonul meseriei l-am voit cât mai îndulcit, prin compoziția când încinsă în chingile unei sistematizări necesare, când lăsată liber, în desfășurare naturală, aproape ca într-o confesiune spontană. Pe urmă, am gândit și am scris având în vedere unghiul de înțelegere și de simțire locală. Interesele spirituale ale societății românești au format, de fapt, categoria principală, ce a patronat alcătuirea acestei scrieri. Ca o urmare a acestui lucru e că ne-am lăsat călăuziți de imperativele actualității, pe care ne-am osârdit s'o facem o actualitate adâncă, fiindcă în aceasta viează trecutul înfiorat de anticipările zilelor de mâine. Insfârșit, am luat atitudine personală caracterizată, lipsită de acele socoteli, de multe ori sterile, ale gândului cu finalități exclusiv teoretice și de migălele unei diplomații nu mai puțin sterile. Cititorul va întâlni, prin urmare, nu numai expunerea unei filozofii, ci și o credință, cu neajunsurile dar și cu avantajile, cari însoțesc întotdeauna o convingere susținută.

Între ceeace am plănuit și ce a rezultat e toată deosebirea fatală de totdeauna dintre dorință și realitate, la care se adaugă împrejurările personale, în cari ne-am găsit. Poate însă că și așa vom aduce unele foloase. Gândirea d-lui Rădulescu-Motru e bogată în realizările de până azi

și era nevoie de un îndreptar. Ea e atrăgătoare prin bielșugul său de acum și din viitor și o lămurire a temeiurilor ei organice era simțită cu atât mai mult de intelectualii noștri ae cultură generală, în mijlocul cărora ideile d-lui Rădulescu-Motru au început de mult timp să pătundă. Filozofia d-lui Rădulescu-Motru va produce mai târziu studii susținute, înzestrate cu tot aparatul de specialitate. Grave, autorizate și, de bună seamă, mult mai docte. Dacă, pe lângă cele de mai sus, vom putea da și unele modeste sugestii pentru acestea din urmă, nimeni nu va fi mai încântat decât noi, cari vom privi bucuros, la roadele aduse de alții, ca o cîmoteie uitată, ce se înduioșează de odraslele familiei ajunse în neamuri...

Decembrie, 1927

I

Societatea noastră a început, de câținica vreme, sa se împodobească și cu unele opere de sinteză, cari râvnesc să întemeieze, cu seriozitate occidentală, o nouă cultura: cultura românească.

Căci e vorba de sinteze, a căror structură și tendință trădează o legatură din ce în ce mai intimă cu mediul social local. E semnificativ ca acum câțva timp, cu prilejul trist al morții lui Pârvan, un redactor anonim dar avizat, însemna aceste rânduri: „Este de semnalat ca paralel cu scrierile lui Pârvan, și însuflețite de aceeaș credință, merg scrierile unora dintre filologii noștri, și chiar ale unora dintre reprezentanții poeziei și filozofiei noastre. *Getica* este înrudită, ca inspirație, cu rezultatele *Filologiei* lui Alexandru Philippide, cu fondul poeziilor lui Eminescu și cu concepția de la baza *Personalismului energetic* al lui C. Radulescu-Motru. In toate aceste manifestații ale spiritului românesc,

ideia autohtoniei răzbate ca un izvor comun de inspirație. Avem dar înaintea noastră un curent general...”

Fenomenul e, în adevăr, destul de interesant pentru ca să ne oprim asupra-i macar în trecut.

De la Maiorescu încoace se tot vorbește la noi, sub o etichetă sau alta, cu tendințe diferite, dar întotdeauna insistent, de discordanța între formă și fond, care s'a produs în societatea românească odată cu introducerea zorită a civilizației Apusului. De fapt, acesta e un proces frecvent în istorie și chiar azi se poate constata aproape la majoritatea societăților de pe glob. Imperiul roman a fost un mare agent provocator de asemenea discordanțe; dominația bisericii catolice, sub sceptrul spiritual și politic al căreia au intrat rând pe rând atâtea popoare barbare, deasemenea. Imperialismul civilizației occidentale de azi și ofensiva colonială a marilor puteri au dus acest proces până aproape de limita lui geografică.

Și 'cu toate acestea, din caracterul natural și frecvent al acestui fenomen nimeni nu poate să scoată o concluzie cu caracter normativ. Fiindcă esențialul e acesta: în toate cazurile când o formă s'a impus unui mediu social eterogen, a fost ceva mecanic, steril, iar faptul creației nu s'a ivit decât când forma și mediul au reușit, într'un timp relativ îndelungat, să facă o sinteză. Îmbogățirea reală a vieții e deci tot de partea continuității istorice și a spontaneității, în pofida tuturor împrejurărilor istorice,

cu cari trebuie să se acomodeze, de cari sunt adesea manevrate, dar cari nu pot niciodată să le înlocuiască în procesul creației adevărate.

Prin urmare, numai când forma cade oarecum la fund sau fondul își integrează forma, apare un nou termen istoric creator. Acest fenomen pare ca prinde să se repete acum la noi. Fondul românesc inițial, un timp contrariat și dezorganizat de navala formei apusene, începe, cel puțin pe alocuri, să-și revină, să ia cunoștință precisă de el, să stapânească forma și să creadă în spiritul adânc al lui. Acesta e sensul curentului de autohtonizare a culturii noastre, ceea ce e tot una cu întemeierea culturii noastre, fiindcă nu există, prin definiție, decât cultura autohtona. Nu există cultură, care nu izvorăște spontan. Cultura se poate cel mult crea din nou, dar nu se poate exporta. După aleasa cultură popufară, pe care am avut-o în trecut, începem să ne formăm o cultură în sens modern.

Fenomenul de autohtonizare, de care e vorba, deși nu e general, cum se afirma în rândurile citate mai sus, dar e general prin tendința lui. Dacă va evolua normal, e de prevăzut că el va cuprinde odată toate domeniile culturii dela noi. Caci, la rândul său, e interesant să se constate cum această autohtonizare nu se produce și nu înaintează paralel în toate domeniile. Sunt domenii de cultura ce devansează pe celelalte în chestiune de autohtonizare.

Așa, de pildă, întâia care s'a autohtonizat, a fost literatura. În prima jumătate a secolului trecut, li-

terații noștri mai mult traduceau și localizau artificial modele apusene, indiferent din ce școală erau, clasice ori romantice, căci problema selecției nu se punea în toată stringența ei. După aceasta însă, au venit literații fondului nostru. Iar literaturii i-a urmat istoria, în acest proces de autohtonizare. De la latinismul, în acelaș timp filologic și istoric, s'a trecut la istoricii, pentru cari zestrea istorică și protoistorică a pământului acestuia capata o valoare. Hașdeu, încă din prima parte a activității lui istorice, a pus problema rolului elementelor băștinașe în formarea neamului nostru. Aceasta teza a fost apoi dezvoltată sub forme proteice și inspirate de d. Iorga, pentru a-și găsi fundamentarea monumentală în opera lui Pârvan. După activitatea istorică, a venit întemeierea autohtonă a unei științe românești, în sensul în care se poate vorbi de o știință autohtonă, adică depășirea științei înmagazinate, imitate și aplicate și trecerea la creierea de valori științifice.

Însă dintre toate ramurile culturii noastre, cari au început să fie interesate la procesul de autohtonizare, aceea care se întemeiază mai greu și vine la urmă în această privință, este filozofia. Din acest punct de vedere, s'ar putea asemui domeniile culturii românești, în ultimul secol, cu acele compoziții muzicale, în cari diferitele părți nu încep toate deodată, ci li se dă intrarea în chip succesiv.

Această zabavă, pe care a avut-o filozofia pentru a se autohtoniza la noi, este de altfel explicabilă

până aproape de îndreptăţire. Căci filozofia, vorbim de filozofia generală, adică filozofia propriu zisă, nu e, în delinitiv, decât expresia superlativă a cunoaşterii de sine, fundamentată şi armonizată. Iar această cunoaştere nu poate veni decât foarte târziu. Eul e întâiu trăit, practic sau liric, şi apoi cunoscut. Cunoaşterea non-eului se perfecţionează înaintea celei a eului propriu. Chiar autocunoaşterea individuală, privită numai din punct de vedere moral şi practic, ceeace e mult mai lesnicios, şi tot e târzie şi adesea foarte scump plătită. Dar autocunoaşterea în ceeace priveşte structura sufletească şi virtualităţile de reprezentare a lumii, e neînchipuit mai greu de înfăptuit, mai ales dacă se consideră că aici cunoaşterea individuală trebuie să meargă mână în mână cu cunoaşterea, desigur intuitivă dar efectivă, a colectivităţii din care faci parte.

Autocunoaşterea implică mai întâiu o experienţă îndelungată, variată, şi, mai cu seamă, expresivă, revelatoare. Pentru a face filozofie, trebuie mai întâiu să trăieşti. După aceea, trebuie o reflexiune devotată mesianică, asupra zestrei de viaţă trăită, realizată. Ori ce episod de viaţă conţine o filozofie implicată. Dar de aici şi până la realizarea şi mai ales completarea şi acordarea armonioasă cu sine însuşi a acestei filozofii implicate, e o distanţă istorică. Filozofia presupune deci într'un fel filozofia, dar dacă se ia în seamă că nici o filozofie implicată nu e unitară şi completă, se înţelege că rolul reflexiunii e cu atât mai mare, cu cât, pe de alta parte, e

chemata nu numai să mediteze asupra cantității de viață acumulată, ci și s'o modeleze. Deci și în alt sens filozofia trebuie să fie, așa zicând, înaintea filozofiei: pentru ca aceasta să ajungă a se constitui definitiv, trebuie mai întâiu să fie în oarecare măsură efectivă asupra vieții, dând acesteia unitate, caracterizare și largime, fiindcă numai așa, la rândul ei, aceasta din urmă va inspira și va documenta o filozofie armonioasă. Un caracter neprecizat, discordant și îngust nu va putea niciodată să ducă la o filozofie.

E nimerit deci să spunem că trebuie și o îndelungă trăire și reflexiune, acestea urmând să se întrepătrundă reciproc, să se stimuleze și să se modeleze una pe alta, pentru ca să se ajungă la o filozofie autohtonă. Acest fapt cere un interval istoric de timp, o frământare locală de date, neputându-se importa odată cu formele apusene.

Societății românești îi trebuia deci mai întâiu o experiență lungă și semnificativă, o reflectare susținută asupra acestei experiențe și o organizare mai mult sau mai puțin armonioasă a caracterului vieții sale, pentru ca să poată aspira la o filozofie proprie precizată. Dar acesta e un proces multiplu și trudnic. Iar dacă se mai are în vedere și faptul că, din cauza prestigiului Apusului, a imitării lui pătimase, noi am fost foarte puțin dispuși să ne cunoaștem și să reflectăm pe propria noastră temă, înțelegem de ce autohtonizarea filozofiei în societatea românească se anunță târziu. Orice societate

care imită, nu poate avea o cultură. Dar mai ales nu poate avea o filozofie. Filozofia izvorăște din aplicarea și fecundarea dictonului socratic: cunoaște-te pe tine însuși.

Iată de ce dintre operele cari apar la noi, cele filozofice sunt dacă nu cele mai prizărite — lucrările românești de teologie ocupând locul întâiu în acest sens — dar nu rareori sunt mai mult maculatură doctorală, menită a promova arivismul universitar. Totuș și în acest domeniu prind a se ivi excepții din ce în ce mai respectabile, „anticipări” cum le-ar spune d. Rădulescu-Motru. Ele sunt oferite, ceea ce era de așteptat, în primul rând din partea acelor discipline, cari ocupă locul intermediar între filozofie și științe, având ceva de la amândouă. Avem, de pildă, câteva apreciable studii critice și istorice asupra filozofiei altora. Avem o mișcare pedagogică dacă nu tocmai românească, dar cu o vădita aplecare de a se naționaliza. După aceea, o robustă și severă mișcare sociologică. Caracterul filologico-istoric, încă predominant, al culturii române și interesul practic și social al timpului de față, suportă mai ușor gândirea de expunere critică ori gândirea pedagogică și sociologică. Lucrările de psihologie pură, cari cer o mai mare interiorizare și dezinteresare față de contingente, sunt mai rare, iar încercările de filozofie generală, cele mai rare dintre toate.

Cu atât mai prețioasă deci e sinteza de filozofie generă bazată pe psihologie, pe care d. Rădu-

Ilescu-Motru a dăruit-o culturii românești în primul rând. Cartea, intitulată rezumativ și sugestiv „Personalismul energetic“, a apărut încă dela Paști — adevărat dar de sărbători — și dacă nu a fost încă discutată în cercuri mai largi e, pe deoparte, pentru că numele d-lui Rădulescu-Motru intimidează graba obișnuită și prolifica a recenzenților, iar, pe de alta, pentru că sunt dașuri, în cari autorii lor cuprind un tâlc așa de subtil, încât riscă să nu fie înțeles dintr'odată chiar de cei, pentru cari au fost făcute... Sunt saruri, cari se dizolvă încet. Cărțile mari au nevoie de timp ca să fructifice, deși țin pe umerii lor o cultură. Datoria criticilor e, pe cât le îngăduie modestia puterilor lor, să înlocuiască timpul.

E un fapt ce merită să fie reținut că, la noi, cărțile de o reală valoare sunt adesea ignorate de recenzenți, în timp ce atâtea încercări mai mult sau mai puțin minore, apar, s'ar zice, în acelaș timp cu o jumătate de duzină de recenzii asupra lor. Despre Getica lui Pârvan încă nu s'a vorbit cum se cuvine. Cineva observa apoi că apariția, într'o nouă ediție, îmbogățită, a Istoriei literaturii române a d-lui Iorga, a fost trecută sub tăcere, cași când studiile de istorie a literaturii noastre nu s'ar întemeia pe această operă. Tot așa s'a întâmplat și cu Personalismul energetic. Natural, presa bună, de care se bucură cărțile minore, nu câștigă prea mult acestora, cel mult autorilor lor, după cum lipsa aceleiaș prese nu nimicește cărțile

de valoare. Există o glorie de carieră și există o glorie anonimă, dacă se poate spune, autentică și efectivă, a ideilor și operelor mari. Fiindcă nu se vorbește despre ele, nu înseamnă că nu influențează. Faptul că un om de cultură nu poate avea nicio dată soiul amagitor de glorie obsedantă al unui om politic, nu mărturisește că el nu se bucură de gloria cuvenită lui. S'ar putea chiar afirma că tocmai realitatea influenței și gloriei lui e una din cauzele, ce fac să nu se prea vorbească public despre el. Influența lui e un proces tăcut, continuu, obișnuit, dela sine înțeles...

Cu toate acestea, rămâne o paguba. Caci sunt mulți, cu cele mai bune intenții, cari pot ignora o operă de valoare, fiindcă n'au auzit vorbindu-se. Pe urmă, o operă are nevoie de tâlmăcire pentru ca să nu fie înțeleasă greșit ori să rămână cu părți neînțelese. Discuția asupra unei lucrări de valoare ar mări încrederea în noi, iar încrederea e una din condițiile creierii. Pe lângă actul de dreptate ce s'ar face față de autor, ceea ce de altfel e lucru secundar și autorul, din categoria sufletească în chestiune, se poate lipsi suveran de aceasta, comentariile împrejurul operei de valoare ajută la lamurirea conștiinței despre sine însaș a societății. Mai ales când e vorba de lucrări de filozofie, ce au la bază un element autohton, cum e Personalismul energetic. Iar creierea culturii e în directă legătură cu unitatea și bogăția acestei conștiințe.

Iată temeiurile pentru cari vorbim de doctrina Personalismului energetic a d-lui Rădu'escu-Motiu.

Personalismul, ca valoare practică ori teoretică, exploatată conștient sau inconștient, e faptul central în toată epoca modernă. În privința aceasta, suntem cu toții tributarii Renașterii. Intuiția personalității, trăită cu frenezie și cu eleganța estetică, din Renaștere, a dus curând la raționalism, fiindcă rațiunea a părut, în primele două secole ale epocii noastre, ca fiind valoarea cea mai însemnata a personalității. De aici marile sisteme raționaliste de la începutul epocii moderne, iar, pe de altă parte, raționalismul epigon al secolului al 18-lea. Tot personalismul dusese, în domeniul practic, la deosebirea dintre popoare, la reforma religioasă și la democrație, cari înseamnă, toate, tot atâtea determinări fundamentale de cultura, sub cari ne găsim încă. În sfârșit, prin revolta produsă contra raționalismului, care fusese a doua formă, după cea estetică din Renaștere, a personalismului, s'au născut alte valori. Raționalismul plecat din personalism, care însemnează cel puțin tot atât de mult și istoricism, ajunsese, de fapt, o negație în mare parte a personalității prin uniformizarea socială, pe care o impun doctrinele sociale raționaliste, cum ar fi democratismul, ori prin ignorarea sau înlăturarea conștientă a tuturor valorilor umane, cari nu pot fi explicate prin rațiune. De aceea contra raționalismului s'au ivit direcțiile istoriciste, voluntariste, ro-

mantice, pragmatiste, relativiste, intuiționiste ale epocii contemporane. Prin urmare, direct sau indirect, valorile culturii europene din epoca modernă și contemporană sunt consecvențele intuiției personaliste.

Din cauza aceasta, prin Personalismul energetic d. Radulescu-Motru ne introduce dintr'odată nu numai în ascuțita actualitate, dar în profunda actualitate. Și aceasta e cu atât mai adevărat, cu cât la perspectiva personalistă se adaogă cealaltă mare perspectivă de explicare și trăire a realităților vremii noastre, energetismul. Spre deosebire de atitudinea orientala și medievală, epoca noastră este în primul rând tendința spre acțiune, care a culminat în industrialismul actual și superfetația acționistă americană. Energetismul și personalismul sunt, în acelaș timp, realități și chei de explicare. Originalitatea cea dintâiu, și de largă factură, a d-lui Radulescu-Motru e ca a apropiat aceste doua chei, aceste doua idei, creiând un sistem organic. Personalismul și energetismul erau, pâna acum, idei cunoscute și practicate atât pentru explicari teoretice cât și pentru viața directă. Dar nu se raportaseră una la alta provocându-le să se fecundeze într'un cadru larg, construind din ele o singură categorie de explicare, mai complexă și mai adecuată realității, și cuce-rind, până în cele din urmă, pentru sine, și atributul unei doctrine de viața practică. Aceasta a făcut-o d. Rădulescu-Motru.

Imbinarea ideii de persoană și a ideii de energie este intuiția primordială a d-lui Rădulescu-Motru, constituind ceea ce domnia-sa aduce nou în viziunea culturală obștească. Poate că la izvodirea tainică a acestei intuiții a contribuit, printr'o sugestie contrară, pasivitatea ori activitatea caprițioasă a societății românești. Starea de paragină, în care de obicei se găsește personalitatea în mediul nostru social, lipsa ei de valorificare metodic și util energetică, va fi impresionat încă din tinerețe, când se momesc marile date ale sistemului ulterior, sensibilitatea și cugetarea d-lui Rădulescu-Motru. Cu această impresie de relativ pesimism social, domnia-sa va fi călătorit în cei dintâi ani de studii în Occident, în a cărei atmosferă a găsit respectul pentru ideia de persoană și cultul pentru viața activă, iar, odată întors pe meleagurile din cari a purces, și-a propus, cu o luare continuă de conștiință formală a viziunii respective, să elaboreze o doctrină în consecință. Prin aceasta și prin faptul că d. Motru și-a conceput întotdeauna filozofia sa ca având un stringent rol de educație socială, opera domniei-sale e de la început adânc ancorată în mediul românesc. Personalismul energetic e în acelaș timp modalitatea autorului său de a-și reprezenta și explica realitatea, de a se împăca cu problema existenței, pe temeiurile cele mai științifice cu putință, cât și un aristocratic fel de a-și îndeplini datoria socială.

De aceea, fiindu-i ceva așa de adânc în felul de a vedea lumea, teoretic și practic, perspectiva personalismului energetic e pusă dela primele lucrări de filozofie ale d-lui Rădulescu-Motru și dezvoltată necurmat în cele următoare, până când a ajuns să-și ceară pe seama sa proprie o prezentare aparte. Intr'un studiu de proporții mai mari al cugetării d-lui Motru, această cercetare genetică a ideii sale fundamentale s'ar putea face în voie. Aici trebuie să ne mulțumim cu constatarea că această dezvoltare organică și perseverentă a unei idei, e o probă suverană nu numai de vigoarea ei, dar — de vreme ce nu e căutată anume și nici pățimașă, ci realizată treptat de la sine, ca o sinteză neînălăturabilă a cercetărilor din mai multe domenii — o probă impresionantă de obiectivitatea ei. Considerând caracterul de probabilitate, pe care-l prezintă în cazul cel mai bun ideile filozofice propriu zise, acest fapt e deosebit de ademenitor pentru cine vrea să se înfrupte din filozofia d-lui Rădulescu-Motru.

E interesantă atitudinea, pe care o ia d. Motru față de problema metodei de cercetare. Căci lămurirea acestei atitudini e și mijlocul de a înțelege rațional sistemul său de filozofie.

Am spus că filozofia generală a d-lui Motru se bazează pe psihologie. Cum însă însăși psihologia domniei-sale își împletește temeiurile mai ales în domeniul biologiei, filozofia sa se bazează, în ultima analiză, pe aceasta din urmă. Deaceia d. Motru respinge metoda dialectică și metoda introspecțio-

nismului pur, cari mrelesc deopotrivă spiritul spre perspective iluzorii, și preconizează metoda obiectivă a științelor biologice. Ne grăbim însă să spunem că aceasta nu e tot una cu un pozitivism metodologic exclusivist. D. Motru admite introspecția ca furnizoare de date, sugestii, ipoteze, cari vor trebui apoi verificate pe cale obiectivă. Mai mult, domnia-sa nu admite inducția lui Hume, ci o inducție mai largă, în care intră și experiențele al căror obiect nu e perceptibil simțurilor — adică tocmai introspecția. Și dacă la aceasta adăogăm că, în cursul Personalismului energetic, autorul lui aruncă pe alocuri lumini de reflector și în câmpul misterios al metafizicei, vedem că d. Motru urmează o metodă, care, fiind disciplinată de știința cea mai severă, nu-și înlătura totuș beneficiul unui cadru larg și al unei libertăți de spirit fecunde, cari, ca atare, depășesc, și cu drept cuvânt, obiectivismul riguros, căci aceasta e prerogativa oricărei filozofii în stil mare. Filozofia d-lui Motru e bazată pe biologism, dar, prin cele de mai sus, i se dă acestuia corectivul necesar, ajungându-se la o cuprinzătoare percepere a vieții generale, în care se proiectează, pe un plan unic și emoționant, toate felurile de viață posibilă, psihologicul nefiind decât aspectul cel mai însemnat, dar nu mai mult decât un aspect.

Deasemenea trebuie să spunem că lărgimea de metodă și cadru a d-lui Motru, deși vorbește de problema eului și personalității, nu e cumva vătămată nici de un sociologism excesiv, care se în-

țâlnește des în tratarea acestei probleme, cu toate că domnia-sa ține seama, în măsura justă, de cadrul social. Astfel d. Motru e în afară și de biologicismul strâmt și năvălitor, care degradează problema, și de sociologicul pur, care, susținând rolul aproape exclusiv al societății în formarea personalității, imprimă problemei un caracter oarecum exterior și pasiv, de o complicație inutilă, geografică, ce nu poate să intre în miezul fenomenului. D. Motru, prin însăși atitudinea sa spirituală, aceea a unei largi filozofii a vieții, urmărește fenomenul în corelațiile lui biologice și sociale, dar, pentru a-i stabili prima lui natură, se retrage cu el în starea cea mai pură cu putință. Limpezește fenomenul pentru a-l adânci. Menținându-se, în acest timp, în psihologicul pur, izbutește să prindă, cu o vigoare majoră, secretul eului și al formării personalității.

Totuș, pentru a ajunge să se izoleze la un moment dat cu psihologicul pur, d. Motru și-a acordat mai întâiu o îndelungă și substanțială pregătire biologică. Așa că, atunci chiar când se găsește în plină și absorbantă psihologie, domnia-sa organizează câmpul problemei utilizând marile date și atitudini ale biologiei. Ceeace e foarte legitim. Căci filozofia este speculația asupra datelor noastre de conștiință în raport cu adevărurile științei vremii. Dar știința, care s'a impus în timpul nostru, e biologia, așa cum, la începutul epocii monderne, erau matematica și fizica. De aici valoarea, pe care,

erând pe rând, aceste discipline au avut-o pentru filozofie. E adevărat, biologia e departe de a fi așa de sigură ca fizica. Dar ea e savuroasă și plină de taine, ea închide înăuntru-i însuș misterul vieții, și, prin acestea, se oferă ispititor filozofiei. Datorită acestui contact susținut și absolut contemporan, cu spiritul biologic în fecundarea lui largă, filozofică, d. Motru a valorificat o seama de concepte, cari au făcut, din intuiția fundamentală și originală a personalismului energetic, o doctrină animată de o bogată diferențiere lăuntrică.

Unul din aceste concepte, menite a pune pe picioare doctrina Personalismului energetic, este istorismul în sens larg. Cercetarea origini și a evoluției sunt intime spiritului biologic. Atitudinea aceasta istorică a biologiei s'a întins aproape la toate domeniile, acest fapt fiind în legatura și cu marea eflorescență a studiilor istorice propriu zise, căci secolul al 19-lea e, între altele, și „secolul istoriei“, cum confirmă și istoricul bine cunoscut Louis Halphen. D. Motru va căuta deci nu direct ce este personalitatea, ci geneza și transformarea acesteia, iar, prin acest procedeu, domnia-sa va ajunge să afle, în chipul cel mai adânc, și ceea ce este personalitatea în ea însăși.

Al doilea concept, deasemenea biologic, e că d. Motru va cerceta nu aspectele particulare ale personalității ori un anume tip de personalitate, ci personalitatea în genere. Când se spune personalitate, se înțelege de obicei că avem de-a face cu

un geniu, cu un talent ori cu un om excepțional într'un fel. Pentru d. Motru personalitatea e tot una cu persoana, e omul normal ajuns la gradul maxim de acomodare productivă. Căci d. Motru cercetează nu indivizi, ci viața în genere, cași biologia. Știința *sistematicii*, pe care P. Teilhard de Chardin o aplică biosferei, d. Motru vrea s'o aplice psihosferei, punând-o pe aceasta din urmă în legătură cu realitatea vieții generale. Personalitatea e forma supremă de organizare a psihosferei. În epoca modernă pe lângă tendința de a da atenție individualului, accidentalului, „nu există boală, ci bolnavi“, „nu există copil, ci copii“, e și tendința de integrare în realități organice generale, abstracte. D. Motru, aplicând atitudinea biologică, aplică în acelaș timp și ideia cercetării personalității în genere, ceea ce e mult mai greu, dar mai revelator decât cercetările, mai mult estetice și romantice, asupra personalităților individuale.

Un alt concept biologic e finalismul. În fizică sau chimie se aplică legea cauzalității, conchizându-se de la cauză la efect. În domeniul vieții însă, realitatea e prea complexă pentru a se putea face suveran această aplicație. Aici determinismul e acut vizibil conchizându-se de la efect la cauză. Astfel biologia pune în valoare ideia de scop, de finalitate. Cei mai mulți biologi de azi adopta determinismul finalist. Și dacă finalismul își găsește aplicare în biologie, el va fi cu atât mai propriu vieții generale sufletești, care se înfățișează cu un adaos

de taină și de complexitate. Adoptând finalismul, d. Motru dă dintr'odată filozofiei sale o mare putere de spiritualitate.

În sfârșit conceptul, în fond tot biologic, care dă cea mai stringentă expresivitate Personalismului energetic, este energetismul însuș. Căci d. Motru lucrează cu o concepție de energetism organic, nu mecanic. Ce este acomodarea crescândă a viețuitoarelor la împrejurările de traiu, pe care o studiaza biologia, decât procesul natural al perfecționării de utilare a energiei animale? Iar la acest energetism sugerat de biologie s'a adăogat, cum am văzut, dându-i o mare factură și o consacrare acută, dinamismul epocii moderne. D. Motru va studia personalitatea urmărind firul creșterii de energie și al organizării ei interioare, iar personalitatea, pe care o va recomanda, va fi o personalitate energetică în cel mai înalt grad.

Astfel, d. Motru lucrează conducându-se după un complex de intuiții biologic-energetice. Acestea i-au devenit așa de intime, încât domnia-sa chiar e o exemplificare expresivă a metodei și conținutului din Personalismul energetic, a carui lectură înșoș colaborează pentru a da impresia afectivă de energetism: cutare serie de capitole emoționează ca o dramă abstractă în tot atâtea acte — masive de cugetare ce se succedă fatal și organic. Ideile din această carte sunt în fond inexplicabile ca orice idee, aparținând fondului misterios și specific al autorului. Dar dacă ele pot fi explicate într'un

fel, cel mai îndrituit e de a spune că sunt create și dezvoltate sub auspiciile intuițiilor biologic-dinamice de mai sus.

II

Conținutul Personalismului Energetic va fi el însuși format din idei dinamice. Vom înfățișa aceste idei așa cum le-am putut deosebi noi și în forma în care ne-am dumerit asupra lor. Căci nu înțelegem să dam un rezumat mecanic, care ucide întotdeauna virtualitățile ideilor, ci, cu toate că aceasta implica anume riscuri, o tâlmăcire personală.

Întâia din aceste idei e aceea, pe care d. Motru și-o face despre eu. Căci ceea ce-l interesează pe domnia-sa, și pe noi, e un eu care să lamurească geneza, istoria și energetismul personalității.

Există un eu, pe care l-am numi eul logic, fiindcă servește ca punct unic de raportare a senzațiilor, ideilor și tuturor sintezelor logice. Acesta e un eu pasiv, nu generează o istorie, prin urmare nu poate fi admis și nici amintit de doctrina Personalismului Energetic. Pe urmă, e un eu absolut conștient și armonizat, care e rezultatul reflexiunii.

Acesta nu începe formarea personalității, ci vine la urmă; el e un rezultat și nu începutul unei epoei. Prin urmare, nici acesta nu poate fi acceptat. În sfârșit, e un eu postulat de influențele metafizice creștine: eul unic, substanțial, în afara de contingente, dat omului dintru început, prin care e legat de eternitate și de transcendent. În cazul acesta, avem de-a face cu un eu metafizic, prin urmare trebuie lăsat și el la o parte dintr'un sistem, care caută să explice lucrurile în chip istoric. Eul metafizic al religioase nici măcar nu mai pune problema formării personalității, fiindcă presupune personalitatea dată printr'o participare tainică în afară de timp. D. Motru va fi deci contra psihologilor Pierre Janet și Piaget, cari considera eul ca o formație tardivă, fiindcă ei se referă de fapt la eul reflexiv, și contra psihologului Titchener, care consideră eul absent din foarte multe stări sufletești, fiindcă e obsedat, fără să știe, de intuiția eului metafizic și, prin urmare, nu-l poate constata cu mijloace științifice.

În realitate, eul e ceva arhaic, persistent, primordial, dinamic și, la început, foarte puțin conștient în chip formal. Ideia de eu, la care se oprește D. Motru, și aceasta credem că este cheia prin care a ajuns să construiască Personalismul Energetic, e aceea a unui eu mai mult simțit decât perceput, a unui eu, care, chiar la indivizii evoluți, e cel mult o intuiție emotivă, după expresia întrebuintată de domnia-sa. Meritul unei astfel de concepții a eului

este că ea explică geneza și istoria personalității, că personalitatea, care va fi determinată de un astfel de eu, va fi o personalitate energetică, eul însuși fiind un nucleu fosforescent de energie, căci e o afecțiune, și, în sfârșit, că este un eu real, acesta fiind, în adevăr, eul cu care începe ființa omenească și care e și azi în subsolul naturii umane. Un primitiv, un copil, au un puternic eu emoție. *Acest eu ia în antrepriză conținutul psihic și-l organizează în toată lunga epopee a formării personalității omenești.* Căci, deși acest eu, cu vremea, devine deplin conștient, lasându-se pătruns de reflexiune, în fond el își păstrează întotdeauna culoarea dinamică. În acest chip, plecând de la omul primitiv, subiectiv și neunitar, ajungem la omul critic și metodic de azi sau din viitor. Astfel începe și se dezvoltă în lume istoria cea mai colorată, mai emoționantă și mai nobilă: aceea a personalității, mânăta continuu spre o fecundă carieră istorică de un eu zelos și dinamic.

În acest proces de formare a personalității, eul e și centru și agent. E centru, fiindcă e sâmburele în jurul căruia se cristalizează personalitatea. E agent, fiindcă nu e un punct central pasiv, ci are inițiativa cristalizării și felului cristalizării în jurul său. Eul determină și grăbește procesul de cristalizare, iar, pe de altă parte, provoacă liniile vii de dispoziție a elementelor cristalizate. Calitatea cristalizării va fi în funcție de vigoarea eului. Dacă cineva a moștenit un eu, ce se simte planând la o

mare înălțime deasupra nivelului comun, va fi optimist, nu va pierde niciodată curajul și nu se va lăini până nu va asigura izbânda unui ideal. Din contră, dacă va avea un eu precar, ticăit, supus împrejurărilor curente, va fi melancolic, se va simți un învins și va trăda idealul. În eu este deci ceea ce se numește chemare, misiune, nimbul de superioritate oarecum predestinată și activă în mediul său, pe care și-l simte personalitatea. Caci un eu viguros organizează pregnant personalitatea, iar aceasta, la rândul ei, trece la transformarea mediului înconjurător. Eul dă forma esențială de viață a cuiva. Personalitatea depinde, prin urmare, în primul rând de gradul de excelență a eului. Marele noroc al speciei umane, un adevărat miracol biologic, a fost așa dar apariția eului. El începe seria realizărilor de personalitate, el le duce la biruință, și, prin aceasta, la schimbarea generală a aspectului vieții. Iar dacă adăugăm că tot eul asigură, mai mult decât alți factori, relativa consecvență a personalității, vedem că valoarea lui e unică. Fiindcă eul este, relativ și afara de anume excepții și considerând numai în timpul vieții unui individ, identic cu el însuși. Natura raportului de superioritate sau de inferioritate a eului față de nivelul înconjurător rămâne în general aceeași în esența ei, chiar dacă elementele se schimbă. În acest sens, eul n'are istorie.

Dar eul singur n'ar putea realiza nimic, caci orice

forță nu devine productivă decât când i se dă un material, pe care să-l poată organiza. Și aici d. Motru introduce în scenă a doua idee menită să promoveze dinamismul Personalismului energetic: distincția dintre eu și conștiință, eu și personalitate.

De prea multe ori, aceste noțiuni se confundă și aceasta face imposibilă explicarea personalității. Am văzut că eul ia în primire conținutul psihic și-l organizează. Dar un conținut psihic există și la animale, nu numai la oameni. Iar animalele nu au eu. Cine zice însă conținut psihic, înțelege conștiința, în sensul cel mai general. Caci psihicul se caracterizează tocmai prin conștiință. Așa dar, conștiința e altceva decât eul. Cronologic, ea apare întotdeauna înaintea eului: cea mai mare parte dintre viețuitoare au psihic, dar n'au simțirea eului. Mai mult: eul și conștiința au legi proprii. Intensitatea eului nu e legată de intensitatea conștiinței. Intr'un moment pasional puternic, simțirea eului e tiranică, dar conștiința e sărăcită; în stare de contemplație, eul e disparent, iar conștiința quasiinfinită... „Eul este doar un transformator al conștiinței, dar nu însăși conștiința întreagă“. El are numai darul de a se lipi, așa zicând, de stările de conștiință și, prin aceasta, își începe opera de organizare a conștiinței. Puterea eului de a se identifica cu stările sufletești este uimitoare. Chiar și în vis eul face corp cu diferitele combinații ale conștiinței și noi ne visăm ca eu în situațiile cele mai contradictorii, fără ca să ni se pară absurd,

âtât de mult eul se integreaza activ stărilor sufletești rămânând însă identic cu el însuș. Datorita acestei puteri de acaparare a stărilor de conștiință și de identificare cu ele, eul poate să le organizeze. Iar când, în timp de mii de ani și într'un complex de împrejurări biologice și sociale, eul a organizat superior conștiința, avem personalitatea.

Important lucru e că, prin distincția între eu și conștiință, d. Motru a gasit substanța, pe care eul modelând-o și modelându-se indirect și pe sine, a format personalitatea, integrându-se pe el însuș ca principiu animator în ființa acesteia. Eul e fermentul conștiinței în progresul acesteia catre personalitate. D. Motru găsește un cuvânt foarte expresiv : eul *structurează* materialul psihic pentru a-i da o construcție personală. Eul e pentru personalitate ceea ce e centrul atomului pentru acesta din urmă. Așa cum ideea de spațiu da structura statica pentru intuițiile referitoare la lumea externă, eul dă structura dinamică pentru valorile psihice, interioare. Iar până la urmă eul și personalitatea rămân în simbioză necesara : personalitatea fără eu, s'ar transforma într'un psihic organizat doar de instincte și reflexe, în care n'ar fi la larg decât activitatea de joc, ce se petrece întotdeauna într'un fel de hipnoză ; iar eul fără personalitate, ar fi steril și anahic.

Am greși însă daca am interpreta constatările de mai sus în sensul că eul întrebuințeaza conștiința ca pe un material pasiv și nediferențiat. Raportul între eu și conștiința e mult mai subtil și

mai complicat. Am spus că eul e fermentul conștiinței. Prin urmare nu tiparul conștiinței, în care aceasta ar fi turnată, ci determinantul ei. Conștiința are și ea liniile ei de elasticitate și de structurare. Eul produce structurarea conștiinței, dar acest proces, odată început, poate continua și cu puteri proprii, urmând nervuri dinamice ce-și au autonomia lor. Organizând conștiința, eul organizează nu un material inert, ci un material viu. Așa de viu, încât, uneori, însuș eul e corectat sau chiar transformat. Și, în orice caz, lucrând asupra unui material, care are prerogativele lui organice, eul se disciplinează, rămânând suveran, și devine rodnic. Dacă conștiința n'ar avea bogăția ei variabilă și vie, eul n'ar putea produce personalitatea, oricâtă inițiativă și oricât zel ar avea în organizarea conștiinței.

Căci în conștiință sunt ceea ce se cheamă dispozițiile, aptitudinile, din selectarea și valorificarea cărora va ieși personalitatea. Eul provoacă această selectare și valorificare a aptitudinilor, dar trebuie să le găsească și trebuie ca ele să-și aibă disciplina lor proprie de evoluție. Fără acestea, eul cel mai viguros nu poate crea nimic, după cum aptitudini bogate fără un eu valorificator nu duc la nici un rezultat. De fapt, aptitudinile sunt cele care fac legătura între individ și mediu. Personalitatea după cum vom vedea, e un exercițiu de aptitudini. Prin funcționarea matură a aptitudinilor individ se prinde creator de mediul fizic și social, putând astfel să-l transforme. Personalitatea izvodindu-se

din valorificarea aptitudinilor, va avea deci un caracter obiectiv și se va realiza pe planul biologic și social, pe când eul e ceva subiectiv, strict personal, incomunicabil, pur psihic. Eul e o străfulgerare personală, personalitatea se extinde în afara capătând un caracter bio-psiho-social. Conștiința, cu zestrea dispozițiilor ei, dă deci armătura personalității, mașinaria mijloacelor. Ce ar putea face eul fără o conștiință, care sa-i fie în acelaș timp material și colaborator ? Deși eul are rolul principal în producerea personalității, personalitatea va depinde atât de excelența eului cât și de a conținutului conștiinței.

E lesne să se observe acum două lucruri. Mai întâiu, pitorescul specific naturalist al procesului, prin care d. Motru explică formarea personalității : eul e ca o sămânța aparuta în solul conștiinței, trăind activ în solul acesteia, până se va ajunge la arborele ideal, care e personalitatea. Natural, aceasta nu-i decât o metafora, care nici nu se aplică integral, căci conștiința n'are rolul pasiv al solului față de sămânță, dar e semnificativă pentru mediul intelectual, din care izvorăște metoda biologică a d-lui Motru. Al doilea, sa se observe ce impresie de energetism pasionant, care impregnează doctrina Personalismului energetic, se degajează din istoria acestei continue luări de posesiune și organizare a conștiinței din partea eului. Credem că nu vom greși spunând că acest raport dinamic dintre

eu și conștiință, în care raport eul are rolul inițiator și tot timpul dominant, *este esența cugetării Personalismului energetic*, în partea lui pur explicativă.

Am spus că eul formează personalitatea organizând conștiința într'un complex multimilenar de împrejurări biologice și sociale. Iar conștiința cuprinde dispoziții, aptitudini, virtuale sau realizate. Așa dar suntem în fața a doi termeni, pe cari trebuie să-i explicăm: aptitudine și eu. Pentru aceasta însă trebuie să marim orizontul, să ieșim din mediul intern al individului și să-l privim raportat la mediul din afara. Mai ales că, în felul acesta, repunem persoana umană în ambianța ei naturală, care e viața și realitatea generală. Explicând aptitudinile și eul, vom avea deci și o înțelegere mai largă a personalității în legătură cu viața în general. Dar nu e numai atât. Mediul exterior implică o întreagă suită de excitări istorice, cari pun imperativ probleme de acomodare. Individul e provocat să lupte, să creieze și să ajungă la organizări superioare ale propriei sale energii. În felul acesta, se naște un regim istoric, în care se formează personalitatea și pe care trebuie să-l cunoaștem pentru a avea perspectiva justă și complexă a creierii personalității. Raportul între individ și mediu e deci creiator, dinamic, prin el însuși. Și aceasta constituie un alt aspect dinamic al Personalismului Energetic.

În ce constă însă fenomenul de acomodare și

care e, mai ales, rațiunea lui profunda ? Aici intrăm într'un domeniu misterios, dar nu mai puțin real și adânc. Privind reacțiunile, prin cari indivizii tind să se acomodeze cu mediul, vedem că, de cele mai multe ori, ele previn în chip sigur o primejdie sau realizează o țintă. După un proces neobservabil de încuibare, iată că apare un gest sau o valoare psihică în animal, prin care răspunde minunat la cerințele mediului, ca printr'o armonie prestabilită. De aceea, catând bine, aceste reacții de acomodare nu-și pot avea ultima rațiune nici în împrejurările exterioare ca atare, nici în indivizii considerați numai în ei înșiși. Ci exista o spontaneitate profunda care, cum vom vedea, depășește limitele stricte ale individului, stând în adâncul evolutiv al vieții ca totalitate. Această spontaneitate ascunsă și suverană străbate indivizii, transparând în lupta lor grea, eroica, uneori penibilă, promovând astfel fazele principale și momentele mari de evoluție ale vieții. Ea e ultima rațiune a esențialelor creșteri și dispoziții de acomodare ale vieții. Pentru aceasta are nevoie de mediul extern, nu fiindcă acesta ar crea valori vitale din afară înăuntru, ci ca de un cadru care să dea justificarea istorică, stimulenta, amănunțirea gesturilor și perfecționarea lor. Iar, pe de altă parte, ea se individualizează în fiecare individ, acesta devenind perfect spontan și autonom fără ca, prin aceasta, el să participe mai puțin de la acea spontaneitate tainică și generală.

Când viața e în ascendență, se caracterizeaza

prin variații, diferențieri, cari realizează un spor de acomodare creiatoare. Iar când aceste variații de acomodare sunt însoțite de conștiință, trebuie să fie numite *anticipări*. Anticiparea e una din ideile de boltă ale Personalismului energetic. Ea este variația, de care conștiința ia mai mult sau mai puțin act și care e producătoare de acomodare. Rolul conștiinței e de a fixa repede gestul de acomodare, odată produs, înlesnindu-i să se transforme în deprindere. Iată de ce mai ales la om se potrivește termenul de anticipare, fiindcă la el e mai consistent faptul conștiinței. Dar un termen încă și mai nimerit e acela de aptitudine, fiindcă aptitudinea implică ideia de scop, atât de mult la om conștiința se sesizează de scopul variațiilor. Așa dar, aptitudinea este o anticipare superioară.

Variațiile din anticipări nu sunt numai fixate, relativ repede, de către conștiință, ci sunt și accelerate. Acest din urmă rol îl are eul singur. Eul intervine și iuțește ritmul, realizarea deplină a variațiilor, le accelerează, cum spune d-l Motru. În felul acesta, la om timpul de evoluție se scurtează surprinzător. E tocmai ceea ce nu se întâmplă la animale. Ele pot avea anticipări, în măsura în care au o conștiință cât de cât diferențiată, ceea ce se și întâmplă la multe din mamiferele superioare. Dar aceste anticipări sunt încă prea labile față de mecanismul tiranic al instinctelor și reflexelor, iar conștiința prea slabă ca să le poată fixa. De aceea la animale, variațiile au nevoie de secole ca să fie

fixate, prin mijlocirea eredității. La om, fixarea și accelerarea se fac de către conștiință și eu și aceasta e deosebirea fundamentală între viața oamenilor și a animalelor.

Dar, la rândul sau, eul ce este? Oricât ar părea de neașteptat, la prima vedere, totuși eul nu e decât tot o anticipare. Cea mai importantă dintre anticipările vieții. O anticipare, fiindcă apare în conștiință. Fiindcă e o aptitudine. O aptitudine care constă în puterea de a organiza și care-și are conștiința afectiva de sine însăși. Insa aceasta anticipare specială sau aptitudine, care e eul, se deosebește de toate celelalte aptitudini. Mai întâiu, am văzut că eul e centripetal, e subiectiv, pe când celelalte aptitudini ale conștiinței constituie funcțiile obiective ale personalității, exteriorizându-se pe planul biologic și social. Pe urmă, eul are o intensitate, o simțire ardentă de sine însuși, pe care n'o posedă decât el. În sfârșit, eul are darul de a organiza întreg conținutul psihic, perfecționându-se chiar și pe sine cu timpul. Desigur, orice aptitudine din conștiința are oarecare putere de organizare, însă aceasta putere e mai difuză, mai puțin stringentă și nu se întinde decât asupra ei însăși ori asupra celor cu care e în legătură și întrucât e în legătură. Pe când eul organizează ansamblul aptitudinilor conștiinței, și aceasta în chip continuu, sârguitor și cu o conștiință din ce în ce mai mare de acest fapt. Prin aceste attribute, prin intensitatea, obiectul și direcția funcției lui, eul își creiază o poziție spirituală aparte față

de conștiința, explodând oarecum din complexul celorlalte aptitudini, constituindu-se într'o intuiție afectiva centrala, care începe a cristaliza împrejurul restul conținutului psihic. Astfel eul devine, după cum s'a aratat, altceva decât conștiința.

Se poate determina momentul istoric al apariției eului? Eul fiind o funcție de stimulare și organizare integrală, apariția lui trebuie pusă în legătură cu acele situații când ființa omenească era nevoită să ia o atitudine cât mai integrală, care să angajeze toate forțele și dispozițiile sale. Eul nu putea apare când se mișca o parte a trupului, ci când era un fel de revoluție generală în organism. Cu prilejul atitudinilor cari angajau global, prin urmare al anticipărilor globale ale corpului, în cari conștiința era implicată de vreme ce erau anticipări, a trebuit să se producă iscarea eului. Dar cari erau acele atitudini, ce angajau unitatea globală a individului uman? E simplu: ele erau oferite de momentul luptelor cu animalele sau cu semenii, de cari lupte omul primitiv a avut atâtea. În nici o altă atitudine, ca în cea de luptă, nu e o angajare mai globală a ființei. Atunci de ce nu au și animalele eu căci și ele angajează lupte? Fiindcă ele sunt prea supuse instinctelor, pentru ca în simetria rigidă a acestora să se poată produce o spartură așa de personală cum e aceea a eului. Omul a trebuit deci mai întâi să realizeze oarecare emancipare de instincte, pentru ca, pe nesimțite, să se creieze posibilitatea apariției anticipării eului. Iar în momentul

luptei această anticipare, pregătită astfel, și-a facut intrarea triumfală în viața personală. „Eul primitiv este o simțire produsa de anticipația organismului omenesc, când acesta, ieșit de sub tirania instinctelor, avea să înfrunte atacul unei lupte“. Simțirea anticipărilor voluntare integrale din timpul atitudinilor globale ale trupului, în cari era percepută o creștere de putere personală, a produs eul. Hotărîtor pentru eu a fost, după aceea, poziția verticală a corpului. Aceasta a adus o noua calitate și o nouă corelație a funcțiilor fizice și deci, indirect, a celor psihice, iar privirea înainte a asigurat, pe deoparte, îmbogățirea conștiinței, care e totodată motiv de progres pentru eu, pe de alta sugestia de altitudine sufletească, imboldul, creiator, de semețire a omului. Eul apăruse.

Iată dar întâiul moment istoric, în timpul căruia se angajează procesul de formare a personalității. În acest sens, nu e numai întâiul, ci și cel mai de seamă moment. Căci acum apare eul și ia în primire sarcina de organizare a materialului psihic, acum cât și în toate împrejurările ce vor veni. În acest proces, eul are un dublu obiectiv: pe deoparte mediul intern al conștiinței cu aptitudinile ei, cari au apucat să apară și în starea în care au apărut, pe de alta mediul exterior, căutând să desvolte și să perfecționeze aptitudinile potrivit cu cerințele date ale mediului din afară. Deși e efectiv în raport cu aceste două medii din afară de el, eul nu rămâne mai puțin subiectiv, fiindcă organi-

zeaza totul împrejurul lui și în măsura ambiției lui, ca un punct de reper absolut. Organizarea continuă a mediului intern al conștiinței, din partea eului, ca să corespundă din ce în ce mai propriu împrejurărilor mediului exterior, constituie imaginea formării personalității. N'am putea înțelege însă acest proces fără intervenția, tainică dar decisivă, a fenomenului anticipărilor. Toate aptitudinile conștiinței și eul însuși sunt anticipări. Seria istorică a acestor anticipări e seria valorilor continue câștigate de specia umană, e drumul superiorizării ei.

Atunci s'ar putea obiecta ca e de ajuns să explicăm formarea personalității prin apariția și sedimentarea succesivă a anticipărilor. În acest caz, personalitatea ar fi ceva complet predeterminat în timp și nu ar mai fi nevoie nici chiar de o încercare de explicare științifică din partea noastră. Recunoaștem că obiecția era fatală și totuși aici apare unul din meritele teoriei d-lui Motru. Aceasta reușește să acorde teoria anticipărilor cu o explicație riguros științifică. În adevăr, anticipația nu e un element ce se prezintă desăvârșit din prima zi a apariției. Personalitatea ce-ar fi formată numai din asemenea anticipări, fără intervenția altor procese, ar fi o simplă juxtapunere și nu o organizare, nu o personalitate. Anticiparea apare nedesăvârșită, ea luptă apoi ca să se desvolte și să se impună. Mai mult: aceste anticipări, prin raportul dintre ele, produc valori funcționale noi. În felul acesta, personalitatea capătă organizarea și bogăția ei. Dar

această lupta a anticipărilor și creiarea de valori sunt elemente ce se pot și trebuie să fie explicate științific. Dacă anticipările sunt în fond aproape inexplicabile în procesul apariției lor, deși perfect constatabile științific și slujind apoi ca termeni de explicare a altor fenomene, nu e tot așa cu devenirile acestor anticipări și cu ceea ce produc ele. Acestea se pot constata în însuș procesul lor intim, constituind material perfect supus explicațiilor științifice.

Numai principalele momente din evoluția personalității sunt anticipări; restul e, am zice, creație istorică. Interesant e felul cum d-l Motru îmbina această creație istorică, ce e oarecum ceva empiric, cu anticipările, cari au o rațiune mult mai adâncă și anume rațiunea, dacă se poate întrebuința acest cuvânt, a vieții ca totalitate. Dacă aceste anticipări sunt determinate de ceva adânc, quasiprovidențial, ceea ce am numit creație istorică e produs de voința proprie a acestor anticipări. Nu e deci ceva străin, adaogat. Astfel, unitatea e perfectă. Iar anticiparea cea mai fecundă este eul. Acesta deci e o anticipare și totuș are un rol cu totul special față de toate celelalte anticipări. Originalitatea lui e ca deși e anticipare, dar are o misiune absolut aparte. S'ar crede că acea spontaneitate evolutivă de la baza vieții generale, de care am vorbit, după ce creiază conștiința, care e un mijloc mai propriu de acomodare a substanței vii, creiază eul pentru a ajuta și mai pregnant, în chip definitiv chiar, aceasta

acomodare. Oricâte anticipări ar fi fost, dar fără anticiparea eului, viața ar fi progresat prea lent. Și atunci, eul primește ca un fel de delegație de a organiza și iuți celelalte anticipări. Eul e cel mai însemnat instrument de adaptare. Viața își creiază mijloace, cari să o servească mai departe, prin cari sa se realizeze mai stringent. Plămada sufleteasca ce va rezulta, în cele din urmă, din realizarea acestei misiuni a eului, va fi personalitatea. Așa ca, mai stringent, am putea spune că formarea personalității este acțiunea istorică a unei anticipari — eul — asupra celorlalte anticipări, în raport cu mediul.

Știm acum care e dinamica formării personalității : elementele principale ale acestui proces, eul și conștiința, și raportul dintre ele. A devenit deci jspititor să vedem anume la ce rezultate succesive duc, până se va ajunge la desăvârșirea personalității.

Individul omenesc, când a început să-și sdruncine mecanismul instinctelor, a devenit o ființă foarte slaba. Aceasta era cauza principala pentru care el venera unele animale, pe cari simțindu-le așa de sigure în integritatea instinctelor lor, le credea în posesia unor puteri supranaturale. Ca sa poata lupta cu animalele ori chiar cu oamenii, el avea deci nevoie de un aliat : acesta a fost eu¹. Și e caracteristic că dintre toate formele teoretic posibile ale eului, natura a ales tocmai pe aceea, care putea încuraja pe primitiv. Primitivul acesta, devenit ani-

malul cel mai slab dintre toate, avea nevoie de un eu care sa-i dea, pe deoparte, justificarea actelor lui, pe de alta, iluzia că e puternic. De aceea eul sau era așa de puternic emotiv. El „se revarsa asupra lumii ca un tentacul acaparator“. Prin aceasta, impregna realitatea cu o culoare subiectiva ademenitoare, ceea ce-i dădea siguranță și îndreptățire. Tot această dilatare a eului îl făcea sa-și creadă puteri, pe cari nu le avea, sa traiasca în „gigantism mistic“. Acestea-l făceau sa se bucure de o euforie demiurgica, ce se constata și azi 'a primitivi, constituind un fel de băi psihice calde de încurajare, datorită carora omul a continuat lupta de acomodare activa cu mediul, pâna când la urmă, dupa strabaterea a mii de ani de împrejurări aduse de acest mediu, va ajunge în adevăr să-l învingă. Cu un eu intuiție clara primitivul s'ar fi simțit și mai slab. Fără un eu dilatat de emoție, conștiința ar fi sucombat în timpul împrejurărilor istorice tiranice sau ar fi ramas în starea precara de la început.

De aceea prima schița de personalitate, pe care a cristalizat-o eul, a fost misticul. Psihologia mistica e invadata de sentiment, abea saltată peste instinctul animalelor, fara a fi avut timpul sa devina rațională, sclava instabilității perpetui, a elanurilor extatice, a subiectivismului mai mult sau mai puțin mitologic, a încrederii exagerate de sine și a optimismului necritic, înșelator. Cristalizarea amorfă și vagă, asemenea unui polip lipsit de ver-

tebre, fără hotărnicire sufleteasca, îi da putința sa fuzioneze cu întreaga natuiă, convertind-o pe aceasta în realitate subiectivă, făcând-o „a sa“, crezând că o poate înțelege prin visuri subiective, personificând totul deși el este încă așa de slab. Natura devine împărăția sa, e plină de eul său universalizat — de unde voluptatea misticilor pentru extaz —, personificările operate în natura devin aliații sai, iar, dacă-s dușmani, crede ca le poate conduce după voie prin magie. În adevăr, un miracol de iluzionare a puterii, care să susțină un minimum de putere !

Între personalitatea mistică și personalitatea propriu zisă, care va veni în cele din urmă, e o serie de personalități tranzitorii. Ele alcătuiesc un fel de dialectică a realizării personalității. Trebuie să spunem însă că personalitățile precedente nu dispar cu totul ; ele ies numai din actualitate, rămânând în zestre de subsol a personalității ultime, de unde pot face iureș cu prilejul unui eveniment excepțional.

Dar, pentru a se ajunge la personalitatea superioară, au trebuit să intervină și alte anticipări. Una, a fost iubirea erotică liberă, implicând alegere. Omul „care pentru prima oară a iubit prin alegere liberă și nu ca animal, a simțit în el o emoție de încredere, cum nu mai avusese nimeni până atunci“. Altă anticipație a fost atitudinea religioasă, adică „reținerea mișcărilor sub frica necunoscutului“. Apoi anticipația artistică sau „coordonarea ritmică a miș-

carilor“. Ritmul e intermediar între personalitatea primitivă și cea superioară.

Iar anticiparea, care consacra formarea personalității adevărate și fără de care eul n'ar fi ajuns niciodată sa-și încoroneze opera, este *munca*, atitudinea muncitorească. E adevărat că nu e o anticipare integral originală, fiindcă în parte ea este o transformare a atitudinii religioase și artistice, dar pentru aceasta nu e mai puțin însemnată.

Munca n'a fost din capul locului la fel. Munca economică, productivă, apare târziu. La început, prin muncă, înțelegem orice activitate cu caracter instrumental, când mâna era întrebuințată ca instrument. Pe urmă, munca liberă, bucuroasă, este iaraș o apariție târzie. În prima ei fază, era o muncă de nevoie, pentru a cvita foamea sau altă durere. Ce poruncitoare trebuie să fi fost nevoia pentru a birui măcar sporadic, lenea atavica și caprițiile primitive! Cu timpul însă munca s'a îndrumat spre ideea de muncă, pe care ne-o facem astazi. Întâii muncitori, cari-și merită numele, s'au crezuț aleși de zei. Munca mai sistematică a început deci cu caracter religios. Personalizarea adevărată are un debut religios.

Esențial este că în timpul muncii se plăsmuiește în chipul cel mai stringent personalitatea adevărată. Acum se vede rolul cel mai necesar și mai rodnic al eului. Muncă fără eu, și fără un eu oarecum evoluat, nu se poate. Munca are nevoie de o

voința mai mult sau mai puțin unitară, și pe aceasta n'o poate da decât eul. Căci, între timp, eul însuș se transformase. El rămâne identic, relativ și în general, în viața individului, dar în viața speciei își are evoluția lui. Din emoție năvalnică, cum fusese la început, a devenit intuiție clară despre sine, rămânând, natural, emotiv în esența sa ultimă. Am văzut că îmbogațirea conștiinței — care a trebuit să vină prin experiență — e un motiv de transformare chiar pentru eu și că, lucrând asupra unui material viu — conștiința —, acest fapt a trebuit să se repercuteze asupra eului însuș: în orice caz, tot disciplinând conținutul conștiinței, eul a ajuns să se autodisciplineze. Fiind răspunzător de ceva din afară de el, a devenit răspunzător și de el însuș, după o lege ce se observă des și în alte domenii. Organizarea conștiinței și disciplinarea eului au mers mână în mână. Dacă eul intuiție clară ar fi fost o nenorocire în epoca arhaică a vieții omului, acum e o binefacere. Eul emoție a dat odinioară personalitatea mistică, eul intuiție dă acum personalitatea propriu zisă, cristalizată în timpul muncii. Acum omul nu mai e invadat de emoție necritică. Are spirit de discernământ, cunoștințe științifice, autodisciplina. Omul a ajuns să stăpânească natura și pe sine însuș, e o personalitate. Factorul indispensabil și decisiv pentru formarea personalității e deci munca. Facând din munca regimul fundamental pentru sintetizarea personalității, d. Motru adaugă o nouă și în același timp cea mai

rodnică idee dinamica la doctrina Personalismului energetic, pe care, prin aceasta, îl încoronează grav și adânc etic.

Totodata însă dă și o rezolvare foarte plauzibilă din punct de vedere psihologic. Caci angajându-se operația muncii, era o marturie nu numai că eul progresase, dar ca mai ales sub zodia înșasă a muncii el se va desăvârși și va organiza astfel cu adevărat personalitatea. Eul va ajunge, cu chipul acesta, până la a oferi omului acea superioară auto-intuiție, pe care o numim conștiința de sine. Pe de alta parte, tocmai în timpul muncii, toate energiile; deprinderile și aptitudinile sunt prinse stringent pe acelaș făgaș, dezvoltate și organizate. „Aptitudinile statornicite într'un gen de muncă hotărâtor pentru viața individului formează personalitatea“. Omul devine o personalitate în măsura, în care muncește. Munca e aptitudine în acțiune armonioasă. Personalitatea e așa dar echivalentul aptitudinilor, pe cari omul le introduce în viața socială și pe cari eul le valorifică în timpul muncii. Ierarhizarea valorii oamenilor, aprecierea nobleței lor autentice, trebuie să ia ca normă felul muncii. Ajungem astfel la ultima și cea mai nimerită definire a procesului, prin care se plămădește definitiv personalitatea: *structurarea conștiinței de către eu sub regimul istoric al muncii*. Omul se schițează deci ca un mic univers diferențiat lăuntric pentru a creia maximum de energie utilă.

Acum se pune problema vocației, fiindcă vocația

e forma prin care individul poate fi cel mai creator, prin urmare o personalitate. Organizarea vocației e organizarea energiei personale și utile în gradul cel mai înalt. Vocația nu e ceva simplu, ci o sinteză sufletească. Ea e, pe deoparte, direcția în care eul își simte o altitudine excepțională, o chemare; iar, pe de alta, aptitudinea sau aptitudinile din conștiință în stare să servească această chemare. Chemarea fără aptitudine, e sterilă, utopica; aptitudinea fără chemare, se degradează în tribulații comune. E nevoie deci de o coincidență de chemare și aptitudine, pentru ca să se creieze sinteza vocației sau ceea ce d. Motru numește „corespondența” dintre eu și conștiință, adică relația identitate de nivel dintre aceste două regiuni ale sufletului.

De aceea vocația trebuie cauitată, descoperită, realizată. Am putea spune că ea e un fel de anticipare personală. Toată înobilarea vieții depinde de cultivarea vocațiilor. Ce e personalitatea decât realizarea întreaga a vocației, adică a sintezei dintre eu și aptitudini? Băcșnicia de odinioară a societăților venea din faptul că sclavia, castele, tradițiile prea rigide împiedicau realizarea vocațiilor. Aceasta a și făcut ca apariția personalității să întârzie așa de mult. Azi însă s'au înlăturat zăgăzurile, cari atâta timp au ținut înabușite cele mai multe vocații, chiar dacă nu s'a făcut tot atât de mult pentru asigurarea condițiilor pozitive de dezvoltare a vocației. Dar aceasta asigurare de con-

diții pozitive implică formarea pentru o profesiune. Caci fructificarea vocației se face într'o profesiune. Profesiunea e sensul exterior, social, ce corespunde sensului interior, în care eul își simte chemarea și e servit de aptitudini. Aceasta înseamnă că adevărata personalitate va fi personalitatea profesională. Idealul de personalitate, pe care ni-l prezintă d. Motru, e deci idealul Occidentului. E personalitatea tehnică în înțeles larg, înțelesul profesional. Omul care are o aleasă cultură și producție de specialitate valorificate de o cultură generală personală, care are spirit critic, de metodă, spirit obiectiv în gândire și morală, care simte bucuria vieții în exercitarea profesiunii, pe care o consideră și ca un milloc de trai, dar și ca o chemare și în care e întotdeauna creiator fiindcă o iubește, iată personalitatea. La el viața sufletească, ce e formată din eu și conștiință, e ideală, fiindcă între aceste două elemente e o deplină concordanță facută din ce în ce mai mai efectivă în afară. Profesionistul ideal, acesta e personalitatea energetică. Căci e maximul de energie utilă, pe care-l poate da un om.

Doctrina Personalismului energetic nu se încheie însă aici. Ideile de mai sus, deși par că se limitează în domeniul psihologic, biologic, sociologic și moral, implica un fond metafizic. Căci motivația oferită de teoria anticipărilor duce direct la o filozofie generală a realității, pe care d. Motru o și indică și în care găsim, pe lângă prețioase complectări la ideile de mai sus, și perspectiva metafizică.

Cum se explică aceste anticipări venite tocmai la timp oportun și integrându-se într'o linie precisă de ascenziune? Exista un finalism immanent realității! „Anticiparea sparge cadrul unui determinism prin cauzalitate, ea provoacă un determinism prin finalitate. Anticiparea presupune conștiința unui scop“. Prin aceasta d. Motru nu numai ca a adăugat o nouă idee dinamică la doctrina Personalismului energetic, dar a extins acest dinamism la realitatea totală. Tot domeniul existenței e animat de o ordine finalistă, care angajează zelos toate punctele realității, făcându-le solidare în acelaș proces de lăuntrica și continuă modelare spre un scop. Realitatea în fond este deci unică, este ceea ce dă expresie acestei simfonii universale de anticipări finaliste. Realitatea este monistă, dar nu un monism rece, mecanic, ci un monism viu, organic.

Acest monism finalist, organic, este de alt'el singurul, care poate explica și personalitatea. Pâna acum, personalitatea s'a considerat detașată din complexul naturii, s'a opus chiar naturii, și atunci era fatal ca ea să constituie un mister. Dar dacă se consideră personalitatea ca un produs natural al vieții generale, apărut în ordinea finalistă a naturii, ea e tot așa de puțin misterioasă ca și apariția cristalelor ori ereditatea sau alt fenomen natural. Până de curând, de pilda, s'a făcut din spirit și materie două entități total deosebite, etern ireconciliabile. Știința veche traia sub regimul acestei prejudecăți. Dar sub astfel de auspicii problema

personalității nu putea fi atacată cu succes. Pentru știința de azi perspectiva s'a schimbat. „Natura în întregimea ei are viață și moarte... Indiferența schimbarilor din sânul naturii nu mai e admisă de nimeni. Natura are o direcție ; are un mers istoric și nu indiferent“... De aceea știința actuala ne da putința să înțelegem nașterea personalității. Caci azi vedem ca omul nu e în afara de natură, ci în natură și produs de natură. Ca natura nu e materia exclusiv mecanică, moarta, pe care ne-o închipuiam până acum. Dacă se studiaza natura cu grija, se văd în ea datele succesive, cari au trebuit sa ducă, acumulându-se, la creiația omului. Și aici d. Motru introduce ideia fecunda și scumpa Personalismul energetic, de un dinamism înălțător : *omul nu e decât o energie a naturii*, integrată intim în lanțul celorlalte feluri de energii, tot așa de fireasca ca și ele, dar mai prețioasa decât toate. Așa de firesc legată de celelalte energii și așa de efectiv pregătită de ele, încât s'ar putea spune ca omul nu adaogă fundamental nimic peste ceea ce este în natură. Ci el adună și sintetizează, într'o formație complexă și complectă, toate forțele, indiciile și elementele oferite de natura, izbutind sa constituie energia umană, care e maxima în personalitate. Și totuș omul aduce ceva nou : bogăția elementelor, cari-și dau întâlnire în el ca în cel mai complex focar vital cristalizat în mijlocul realității, valorificarea lor, acel specific ce intervine în orice sinteză, în cazul de față specificul uman.

Dacă omul rezultă printr'un proces continuu din natură, cu atât mai mult va avea importanță, în pecetluirea felului său de a fi, mediul natural imediat în care s'a format. S'ar zice că între om și mediul înconjurător sunt afinități trupești și sufletești. Între îndemânările naturale ale populației și solu', pe care-l locuiește, e o corelație organică, cu atât mai intimă cu cât populația e mai autohtonă. Dacă se poate spune că nimic nu apare în natură, care să nu fi fost mai întâiu schițat și repetat, fie cât de vag, într'un lung interval istoric, se poate adăoga că nimic nu apare, care să nu fi fost multă vreme pregătit în experiența mediului local de viață. Felul aptitudinilor e decis de felul mediului și de viața ascendenților, cari au trait în acest mediu. Prin aptitudini deci se stabilește o deplină continuitate între om și mediu. Direcția și structura lor sunt provocate de mediul local, care se lasă, la rândul-i, transformat de aceste aptitudini, pe cari le-a condiționat. Suportul vieții istorice sunt deci aptitudinile. Din spontaneitatea omului și influența naturii locale rezultă continuitatea vieții, a cărei expresie sunt aptitudinile și funcționarea lor. Omul va fi o personalitate întru cât contribuie la acest proces de continuitate activă, în care viața creiază zidind pe propriul său trecut. Nimic nu poate exista, care nu are un trecut. Cum personalitatea e deplină simbioza între eu și aptitudini și cum aptitudinile sunt în corelație cu mediul, se poate zice că personalitatea e simbioza în-

tre eu, aptitudini și mediu. Cu cât aceasta complexa simbioză va fi mai stîngent realizată, și personalitatea va fi mai proprie. Aptitudinile sunt, pe deoparte, prelungirea mediului, pe de alta, dispozițiile prin cari omul transformă acest mediu. Se stabilește un circuit de viață istorică între natură și om, în care omul ajunge sa formeze o unitate sinergetica cu mediul sau de baștină. Iar lucru prețios este că această unitate sinergetică tinde să cuprindă pe toți membrii populației unui mediu. Intre ei va fi o similitudine de aptitudini și reacțiuni față de viața, care-i o garanție a intimității și coeziunii vieții colective. „Acea cari au gustat din aceeaș pâine și au băut aceeaș apa, au în ei dispoziții comune, cari, mai curând decât se crede, au sa-i plămădească într'un singur bloc, cu sau fără voia lor“. Făgașul, pe care se face coordonarea acestor dispozitii sau aptitudini, e munca. Deaceea felul muncii va fi în raport cu mediul. Munca indică deopotriva mediul natural și gradul de acomodare al poporului respectiv. Ea indica proprietatea simbiozei dintre mediu și populație. Felul muncii e cel mai însemnat mijloc de a caracteriza un popor. Căci ne arata în chip pitoresc măsura, în care acesta s'a apropiat de personalitate, adică de forma maxima a energiei umane.

Personalitatea, odata determinata în sânul naturii generale și purtând efigia consacratore a mediului local de viața, devine nu numai forma maxima a energiei umane, ci, dupa cum s'a putut banui din cele spuse mai sus, se situează totodată ca forma

cea mai înalta a manifestărilor energiei naturii — ceeace e deosebit de grav și de impresionant.

Cunoaștem atâtea energii ale naturii dela cele mai simple și mai generale pâna la cele mai complexe și mai rare — gravitatea, caldura, electricitatea, magnetismul, apoi energia animală, energia psihica... Serieea acestora într'o ordine crescânda alcatuește o mareață epifanie felurita a energiei universale. Însăș energia psihica a aparut întâiu sub formă de simplă individualitate, apoi de personalitate. Individualitatea este un „habitus“ organic, o cristalizare de deprinderi operată de obișnuința. Ea este nelibera și se proiectează pe planul biologic. Personalitatea e o cristalizare voluntara de aptitudini operată conștient de eu. Ea e libera și se proiectează pe planul social. Energia psihică a individualității are o radieră uniformă, mata și lentă față de energia personalității, care e variabila, fosforescentă și iute. Dupa diferențierea de rassă, omul a adăogat, prin munca, o nouă energie, personalitatea. Astfel, energia universală își superiorizeaza manifestările, mergând din treaptă în treapta, pâna ajunge la treapta cea mai înalta de energie — personalitatea. Și cum formele ulterioare de energie le implică pe cele precedente, personalitatea e beneficiara tuturor formelor de energie, prin cari s'a manifestat natura până la om. În persoana omeneasca „se face îmbinarea diferitelor concretizări, pe cari le ia legea energiei“. Ea e structurarea unitara a energiilor naturii. Deaceea se poate spune ca per-

sonalitatea e obiect de studiu pentru orice om de știință. Ea e în acelaș timp o centralizare și o formă nouă a energiilor naturii. Am zice deci ca natura se recunoaște, se oglindește, în personalitate și totodata își găsește apogeul în ea. Personalitatea e forma supremă a energiei realității, iar munca e stilul firesc al acestei forme. Iată de ce personalitatea e actul desăvârșit al energiei universale. Fără personalitate, natura ar fi fost lipsită de mijlocul cel mai însemnat de realizare. Realitatea generală și-ar fi ratat finalitatea ei fără personalitate. Dacă omul n'ar fi aparut, „este cazul de a zice ca el ar fi trebuit sa fie inventat“. Caci personalitatea fiind sinteza naturii întregi, poate fi considerată ca scopul ei. Istoria naturii e istoria efortului de a crea personalitatea.

Mai mult decât atât. E locul sa dăm rând unei idei deosebit de respectabile. Am considerat până acum energia naturii în manifestările ei multiple, succesive, istorice. Din acest punct de vedere, personalitatea se înfațișă ca o sinteza și ca o încoronare a tuturor formelor de energie. Dar daca consideram energia naturii nu în manifestările ei diverse, ci în ceeace aceste manifestari formeaza la un loc ca realitate generala și unică, în suportul lor ultim, atunci problema personalității degajează un tâlc mult mai adânc. În adevăr, personalitatea umană prin complexitatea ei tinde sa devină comparabila celeia a realității însăș. De altfel, e greu sa ne închipuim posibilitatea apariției omului într'o

realitate care nu-l conține, într'un fel, chear, așa zicând, ca om, după cum e greu să ne închipuim realitatea generală lipsită de ceea ce constituie esența omului. Ajungem astfel la ideea unei analogii de ansamblu între personalitate și această realitate generală privită sub unghiul unicității. Dacă, atunci când am considerat lucrurile sub raportul derivărilor istorice, omul aparea ca o sinteză, acum apare ca un fel de rezumat organic și pregnant al realității generale. Oricât ar parea de paradoxal la prima vedere, dar omul nu e numai scopul naturii, ci și esența realității ca atare, imaginea abstractă a acesteia. N'am vorbit oare de finalismul realității generale și n'am văzut că acest finalism e la baza tuturor principalelor transformări ale vieții? Dar finalismul fiind ceva personal, căci presupune o direcție urmată cu voința și cu un fel de prevedere, trebuie să ne închipuim procesul personalității ca întinzându-se la existența totală.

Natural, nu ne vom închipui personalismul realității generale absolut al domeniului uman. În acest caz, personalitatea umană n'ar mai fi ceva nou și personalismul realității totale n'ar mai fi avut nevoie să o creeze. În orice caz însă, între realitatea generală și om e o corespondență, care nu poate avea decât un caracter personalist în sensul cel mai general și mai abstract cu putință. Perspectiva se completează deci dintr'odată și ea dă de gândit. Omul, în ceea ce el are mai personal, în conștiința

lui chiar până la un punct, participă dela această realitate totală, care cuprinde într'o unitate eterna și infinită tot ceea ce exista. Omul însuș, deși o energie nouă și sintetică față de energiile naturii, se identifica oarecum în realitatea generală, care, dacă e considerată ca unitate, are, vag, cel puțin toate principalele atribute ale omului, cărui i le transmite pentru o mai stringentă instrumentare a lor. Tocmai forma umană specifică, prin care realitatea generală izbutește să facă această mai stringentă instrumentare a registrului atributelor ei, este ceea ce e indiscutabil nou în personalitatea umană, dar și ceea ce o identifică pentru totdeauna, în ceea ce ea are ca realitate ultimă, cu realitatea generală. Omul, în esența lui ultimă, e la baza realității. Și atunci, dacă am numit anticipare gestul epocal de acomodare, care e însoțit de conștiință, după cele spuse acum se poate conchide că un fel de anticipare e orice esențială atitudine de acomodare a vieții, fiindcă orice asemenea atitudine participă dela cea specifică prevedere implicată în finalismul personalist al realității generale. Din acest punct de vedere, personalitatea s'ar putea defini conversiunea energiei personaliste universale în energie personală umană.

Astfel realitatea generală și personalitatea se explică una pe alta. Fiindcă cea dintâi capătă deplină conștiință și expresie în cea din urmă, iar aceasta își trage izvoarele vii din cea dintâi. Aceasta dovedește nu numai că d. Motru da personalității, pe lângă explicarea psihologică, și una mult mai

adâncă, dar că Personalismul energetic se ridică, ceea ce e datoria cea mai de seamă a unei filozofii, până la a da soluția la problema realității: „ordinea realității e o ordine personalistă“. E, adică, într'un fel, o persoană. Și fiindcă persoana se caracterizează printr'un energetism suprem, la baza realității generale trebuie să ne închipuim o perspectivă personalistă energetică. De aici numirea de personalism energetic a filozofiei d-lui Motru. Ceea ce vrea să zică două lucruri: că d. Motru înțelege personalitatea în sens energetic și că personalitatea energetică e categoria suprema de explicare a realității generale. Ajunsă pe această ultimă culme, doctrină primește fiorul și consacrarea supremelor înălțimi.

Dar o doctrina viguroasă e o ființă spirituală zeloasă de posteritatea ei. De aceea personalismul energetic, la rândul său, face câteva sondagii în mentalitatea lumii contemporane, pentru a-și vedea sorții de izbândă și a-i ajuta.

Din capul locului, se poate vedea că personalitatea energetică, întruparea idealului profesional, nu a intrat încă în patrimoniul umanității, deși găsim exemple, uneori destul de izbutite, mai ales în lumea apuseană. Primitivismul sufletesc e încă dominant pe glob. El se manifestă, cele mai adesea, prin misticism. Desigur, nu misticismul integral, clasic în felul lui, al primitivilor. Ci ceea ce d. Motru numește personalismul anarhic: în acesta eul e

iperbolic, capricios, cu un cuvânt anarhic. Nici o corespondență între eu și aptitudini, acestea nu-s selecționate și valorificate. Popoarele slabe practică acest personalism. Cele tari cultivă personalismul energetic. Pe urmă, intelectualii de azi, departe de a fi întotdeauna personalități energetice, sunt adesea atinși de tagorism. În filozofie, însăș perspectiva personalistă nu e mulțumitor valorificată. Kant, cel mai mare personalist modern, pe lângă anume insuficiențe de ordin teoretic, mai e nesatisfacător și fiindcă nu dă un personalism dinamic, ci formal și static. Filozofii romantici, de după Kant, au lansat un personalism magic și anarhic. Iar personalismul foarte pregnant al lui Nietzsche, deși mai concret, mai istoric, impietează asupra continuității naturii, creiând un raport de adversitate între personalitate — supraomul — și restul vieții.

Totuș personalismul energetic e în mers. Dela Kant la Nietzsche se vede progresul spre biologism și dinamism. Cultura profesională a vremii noastre, progresul științelor și metodelor obiective, dar mai ales direcția constantă, care se poate observa în evoluția umanității, intervin pentru a favoriza procesul: viitorul personalismului energetic e în principiu câștigat. Astfel doctrina d-lui Motru se dublează: pe lângă un sistem pur explicativ, devine și o istorie. O istorie abstractă și în parte anticipatoare a umanității. Ceeace amintește atributul marilor filozofii vizionare.

E însă în interesul umanității sa se dămireasca

cât mai repede asupra tâlcului adânc al direcției sale de evoluție și să accelereze astfel realizarea universală a personalităților energetice. Oamenii să-și dea complet seama că ei continuă și transformă seria manifestărilor energiei naturii. Aceasta parte de aplicații practice a Personalismului energetic e de un dinamism moral robust și emoționant.

Căci numai personalismul energetic va aduce armonia între om și natură, pe deoparte, și între oameni, pe de alta. Prin naturalizarea omului, acesta fiind considerat ca o energie a naturii; prin umanizarea naturii, aceasta fiind apercăpută ca o ordine personală : integrarea omului în natură și a naturii în om vor înlesni cunoașterea întregului determinism natural și deci utilizarea cea mai activă și mai armonioasă a energiei. „Omul este puternic atunci când, stăpânind cu gândul legile naturii, se înfiiază acestei naturi și o continuă prin muncă“. Lozinca sa trebuie să fie, zice d. Motru, prin natură, spre complectarea naturii ! Nici natura izolată, nici omul izolat nu se pot înțelege. Din raportarea intimă unul la altul se vor înțelege mai bine atât omul cât și natura. Iar cunoașterea mai adecuată va aduce un spor în puțința creia-toare. Cât despre armonia între oameni, ea va veni, și aceasta e singura cale, prin încopcierea metodică a profesiunilor între ele, făcându-se din societate o perfectă simbioză, un mare organ natural radiant de energie, ai cărui membri sunt solidari unii cu alții prin procesul obiectiv de creiare, în

care fiecare are nevoie de toți ceilalți și invers. Omul legat de om, prin procesul colaborării pe baze științifice, în societate, iar societatea în ansamblu legată de natura prin continuarea și transformarea ei, iată marele și complexul proces de simbioză, ce va fi adus de generalizarea practica a doctrinei Personalismului energetic.

Pe urma : numai personalitatea energetica e în stare să dea adevărata bază educației. Ea-i schițează și idealul și metoda. Idealul e tocmai personalitatea energetică. Educația trebuie să transforme, cât mai pregnant, individualitatea în personalitate. În privința aceasta, ea trebuie să se ferească de o mare și amabilă primejdie : de cultul *tipului*. Tipul este individualitatea sau personalitatea considerate din punct de vedere static, pe când personalitatea adevărată este „o structură dinamică complexă“. Și d. Motru continua : „Deosebirea dintre tip și personalitate este profundă și este de regretat că ea nu se observă totdeauna. Dacă s’ar observa, n’am avea dese confuzii, pe care le întâlnim astăzi în multe ocazii, mai ales când se discută despre idealul educației. Sunt mulți educatori care, sub idealul personalității, vad numai idealul tipului. Aceștia cred, în consecință, că au contribuit să înfățișeze un ideal de personalitate, când de fapt ei n’au făcut decât să popularizeze înfățișarea unui tip. De altminteri, este o mare nenorocire pentru progresul educației, că înseși personalitățile reale nu se impun și nu durează, în amintirea celor cari

le-au cunoscut, decât sub înfățișarea de tip. Câți profesori iluștri traiesc în amintirea elevilor lor numai prin imitația gesturilor și a intonației de voce ! Idealul personalității frumoase, ca ideal de educație, este adeseaori și el o substituie meșteșugită a tipului în locul personalității. Omul, statuie frumoasă, nu este și o personalitate“. Tot așa și pentru metoda educației : aceasta nu va acționa din afară înăuntru, plecând dela ideia unei forme tipice de ideal și cioplind oarecum sufletul ca să-l potriveasca cu acest ideal, ci va cauta să deslanțue fecund și disciplinat funcțiile lăuntrice : exercițiul forțelor din individ, al aptitudinilor și deprinderilor, prin selecția profesională, aplicarea muncii creatoare, formarea disciplinei de producție — tot atâtea expresii ce se echivalează în fond.

În sfârșit, în ce privește poporul românesc, în care e ascunsă de veacuri o imensă energie obidită, numai personalismul energetic e salvarea. Și d. Motru descrie psihologia satelor românești în dezvoltări de o strălucită cugetare și expresie, cari ar trebui cunoscute de toată lumea¹⁾. Aceste pagini

¹⁾ „Acela care vede o singură dată un sat românesc, ori și cât de bine l-ar studia, nu știe nimic de seamă din psihologia populației lui. Un sat românesc trebuie să-l vezi la diferite intervale, pentru ca să-i înțelegi psihologia. Pentru că aceea ce este mai de seamă în psihologia lui, este tocmai eterna imobilitate sufletească. Cu cât îl vezi la intervale mai depărtate, cu atât eterna lui imobilitate impresionează. L-ai văzut când erai copil ; și-l vezi când ești bătrân ; ce experiență minunată : tu te-ai schimbat profund, satul stă pe loc.

trebuie prețuite, de fapt, ca un corespondent în filozofie al nuvelei Niculăiță Minciuna a lui Brătescu-Voinești, însă cu un adaos de virilitate în expresie și fără pesimismul resemnat de acolo. Se vede aici întreaga dramă de realizare a energiei țărănești ingenuă, căreia i se îmbie spre izbândă Per-

Numărul locuitorilor s'a înmulțit cu ceva; atâta poate; în aceeace privește ocupațiile locuitorilor, obiceiurile și felul lor de muncă, toate au rămas cum le-ai pomenit. În locul lui moș Gheorghe, este moș Ion; și în locul copiilor cari sburdau în pulberea drumului, când erai și tu copil, acum sunt alții; dar aceleași jocuri, aceleași cuvinte, aceleași cântece, până și aceleași inadvertențe morale. Românul este cum l-a lăsat Dumnezeu; n'ai ce schimba în el, îți spune câte un bătrân, care a înțeles mirarea ta. Nu-ți vine să crezi ochilor. Cerce-tezi, că doar vei găsi ceva schimbat. În sfârșit, crezi că găsești. Un bătrân, mai la o parte de ceilalți, îți desvăluie paraponul inimii sale. Nu mai este lumea ca mai înainte. Nu se mai țin oamenii de cuvânt, nu mai respectă cele sfinte. Femeile nu mai stau în casă ca să țese și să toarcă, cum faceau altă dată. Toți sunt la cârciumă. Bătrânul acesta este amărit. El vede, ca mulți bătrâni, lumea mergând din rău în mai rău. Dar cuvintele acestui bătrân nu sunt nici ele ceva nou pentru tine. Pare că le-ai mai auzit în copilărie, când suparai pe bunicu. Așa dar, și jocul, și cântecul, și lucrul, și cearta, la fel, neschimbate. Din ce cauză această împietrire sufletească a satului românesc? Doamne, nu se nasc și aci suflete inzestrate cu dorințe de inovație, ispitite de progres, ca aiurea? Ba da. De aceasta te poți convinge ușor. Primul copil, ce-ți iese în cale, este dovadă că populația este sănătoasă și inteligentă. Atunci de ce imobilitatea? Fiindcă satul trăiește în izolare sufletească. Fiindcă dorințele de inovație, cu care copiii săi vin pe lume, nu numai că nu găsesc sprijin, dar sunt chiar oprite să se cul-

sonalismul energetic. La ce bun cea mai fericita dotare naturală, dacă ea servește numai să organizeze o redusă experiență aproape etnografică ? E ca și când „cea mai clară intuiție de spațiu ar avea parte numai de numărătoarea oilor pe un munte !“

Personalismul energetic e deci o doctrină pentru

tive. Fiindcă satul românesc nu ia parte la formarea culturii românești. El trăiește de sine, impietrit în mediul său. Copiii din sat, fără dorințe și fără ispite de progres ? Ce injurie nedreaptă ! Privește-i numai cât de avizi sunt să-și umple memoria cu lucruri noi ; cât de ispitiți sunt să dea mâinilor ocupație nouă ! Dar unde să-și satisfacă ei ispita creierului și a mâinilor ? Biserica le dă tradiție. Școala le dă poezie și bazme până la vârsta de 10 ani ; de aci înainte, până la recrutare, le dă răgaz ca să uite ce au învățat. Nimeni nu leagă energia sufletului lor de energia naturii, învățându-i cum să fie mai harnici și mai innobilați la muncă. Ei rămân cu aceea ce le-a dat buna natură. Natura i-a inzestrat cu funcții creatoare de imaginație ; vor cânta și ei ; vor imagina bazmele, pe cari le-au imaginat și strămoșii lor. Natura le-a dat darul de a vorbi : vor vorbi, care mai elocvent, care mai puțin elocvent. Sunt mulți vorbitori în sat mai elocvenți decât cei mai maeștri parlamentari. Natura le-a dat organizarea brațelor în vederea instinctului muncii : vor executa și dânșii, cu vremea, munca cea mai puțin diferențiată. Munca agricolă, cu sapa și plugul ; impletitul nuielor ; cioplitul cu barda al lemnului ; frământatul și arsul pământului la facerea cărămizii și a oalelor ; hrănirea și mulsul animalelor ; țesutul și torsul lânei și cânepei ; transportul cu spinarea și cu carul ; cu un cuvânt, vor face muncile, pe care le sugerează experiența însăși, ca o continuare a energiei cosmice. O muncă diferențiată, inobilată, ei n'au de unde să o învețe, fiindcă nu le-o arată nimeni. O Doamne, mizeria sufletească a acestor copii ai satelor ! Să fii dotat de natură, și să nu poți pune

umanitatea generala și mai ales pentru poporul nostru.

D. Motru a făcut totul pentru a-i chezașui izbânda : prin liniile mari ale sistemului, prin cugețarea autentică, prin compoziția zidită a atâtor capitole, prin numeroase pagini de puternică analiză

în valoare aceea ce natura ți-a dat ! Câte tragedii nu se petrec în această viață monotonă de sat ! Câte desînuri nu se abat ; câte perspective fericite nu se închid ; câte energii nu se pierd ! Imobilitatea, pe care o arată sufletul satului românesc, este echilibrul unui groaznic conflict. Imobilitatea sufletească a satelor este urma, pe care a lăsat-o moartea triumfătoare. Copilul a încetat să mai fie avid de noutate ; ispitele lui au murit, fiindcă au fost zdrobite de împrejurări. A încercat copilul lui badea Stan să afle de ce soarele s'a acoperit într'o zi întunecând cerul chiar din senin. Un an întreg și-a frământat mîntea în toate chipurile și a întrebat pe toți. În capul lui luminează nu s'a putut face. Preotul i-a amintit de puterea lui Dumnezeu. Învățătorul s'a trudit să-i explice ceva ; a făcut chiar un cerc cu creta pe tablă, dar prea limpede n'a fost învățătorul... A, dacă el ar fi avut la îndemână o carte de enciclopedie, cum au școlile din alte țări, lucrul ar fi fost mai ușor ! Satul român n'are însă o enciclopedie cât de populară. Și a sfârșit copilul lui badea Stan prin a se duce la moș Tanăsache, care i-a citit dintr'un vechiu calendar cum soarele, ca și luna, ca și stelele, sunt mâncate de vârcolaci. A sfârșit astfel curiozitatea copilului : un viitor om de știință poate mai puțin. A încercat și copilul lui badea Vasile să-și astâmpere curiozitatea de a ști de ce unele insecte îmbolnăvesc pe om prin mușcătură, iar altele nu. N'a putut afla nimic. Dar copilul lui badea Nicolae ! Ce istețime avea la scobitul lemnului, că ți-ar fi putut face cu cuțitul ori și ce chip de lighioană, după voie ! Și copilul lui badea Șerban ! Acesta pare că avea ochii în vârful dege-

sau de profetism major și discret, demne de antologie, prin elanul metodic și concentrat, cu care învie idealul propus, și prin stilul său. Stilul d-lui Motru nu e lipsit uneori de distracția așa de pitorească și de firească la majoritatea gânditorilor adeverați. Prin aceasta e mai natural, mai intim și

telor, așa știa să potrivească șurupurile, să dreagă cuiele, și să așeze fierotenie pe fierotenie. Toți acești copii sunt astăzi ca toată lumea din satul lor așa cum au fost moșii și strămoșii lor. Psihologia satului românesc este psihologia cimitirului dorințelor de inovație și al ispitelor... Eternă imobilitate.

Eterna imobilitate nu se împacă cu personalismul anarhic și nu exclude ori și ce fel de personalitate. Ea convine de minune personalității de tip istoric și etnic. Satul românesc nu inovează în deprinderile strămoșești, dar în schimb, prin repetarea acestora, întreține continuitatea tipului istoric. Un peisaj de munte este cu atât mai caracteristic, cu cât muntele este mai înalt. O apă, tocmai prin albia ei stabilă, capătă o fizionomie. Un animal este cu atât mai tipic cu cât răspunde mai bine rasei și mediului. Așa și într'un sat de oameni. Stabilitatea dă relief istoric. Actele și gândurile sătenilor cu cât sunt mai ferite de inovație, cu atât devin mai tipice, mai instituționale. Mentalitatea satului devine stereotipă. Moralitatea lui, o cămașă strâns lipită de piele. Săteanul român nu cunoaște modă, nu cunoaște snobism, nu măimuțărește pe nimeni, este tipul naționalismului monumental și etern, în deosebire de târgovețul, care este ros de personalism anarhic. Satul român nu este dar lipsit de personalitate. Pe cea istorică, sau etnică, el o are fără discuție, El nu are însă o personalitate energetică, adică o personalitate, care, continuând natura, să creieze peste natură formă nouă de energie. Brațele și creierul săteanului român nu transformă materia primă în creații originale, care încorpo-

mai convingator. Dar exprimarea sa are alteori svâcniri stilistice prețioase și nicidecum parazitare, ci pentru a lămuri ideia. Și, mai ales, acest stil lasă să străbată tot patetismul realității, patetismul adevărului, datorită unei simplități de o serioasă ingenuitate.

rate apoi culturii române întregi, să întrețină evoluția acestei culturi. Sunt țări, ne spun geografii, unde grâul nu ajunge niciodată să facă spic și se înmulțește numai prin rădăcini. Așa este și personalitatea satului românesc. Ea se continuă prin rădăcini, nu prin spicele creațiilor sale. Sufletul ei naște și moare în mediul strâmt al satului, nimic din producțiile ei nu răsbate în afară. Ca și grâul din pomenitele țări sufletul săteanului român nu ajunge să rodească. El este o rezervă obloșită sub pământ. Dacă această rezervă ar ieși la lumina zilei! Dar cum și prin cine? Conducătorii lui sunt orbiți. În loc de deprinderi profesionale, care să înobileze munca săteanului, conducătorii lui îi dau frazeologie. În loc de ordonarea eului, conducătorii dau desordonarea. În loc de conștiințiozitate profesională, conducătorii pregătesc misticismul revoluționar. Ca și cum eul lăsat de sine nu este îndejuns de înclinat spre misticism și revoluție!

III

În filozofie, personalismul e doctrina, care ia ca temei categoria personalității sau, cum spune d. Motru, „tendința pe care o au unii cugetători de a face un cât mai mare loc caracterelor personalității omenești în teoriile generale despre lume și viață“. Și e de două feluri, după cum se aplică realității generale sau după cum se aplică lui Dumnezeu, concepându-l ca ceva personal. Între aceste două feluri ale personalismului e de altminteri o legătură intimă: prin adâncirea personalității umane ideale, se ajută la înțelegerea naturii lui Dumnezeu, și prin speculația asupra ființei personale a lui Dumnezeu, se dau indicații asupra ceea ce trebuie să fie personalitatea umană. În istoria gândirii filozofice, aceste două feluri ale personalismului s’au influențat unul pe altul, indirect și inconștient. În special în Evul-Mediu, când omul nu cuteza să dea vreo importanță persoanei lui, personalitatea omenească afla instinctiv o compensație în contemplarea și găsirea tuturor atributelor persoanei lui Dumnezeu.

Întru cât privește însă termenul de personalism, el e mult mai nou. Se zice că întâia oară a fost întrebuințat de Teichmüller, în 1889. Cercetarea istoriei ideii personaliste după ce a ajuns la deplina conștiință de sine, dar mai ales „avant la lettre“, ar fi un studiu în acelaș timp larg și migalos, cu mari viziuni de ansamblu. Tot așa cercetarea și precizarea măsurii juste a tuturor influențelor filozofice, cari și-au dat întâlnire cu prilejul elaborării sistemului d-lui Motru, ar fi un studiu aproape tot așa de respectabil. Economia lucrării noastre, și mai ales caracterul ei, nu ne îngăduie asemenea cercetări. Nu putem însă trece peste numele lui Renouvier, pentru că se alătură uneori personalismul d-lui Motru de personalismul acestui filozof și pentru că doctrina personalistă cea mai caracterizată a dat-o acest mare teoretician francez, care a apucat câțiva ani și din secolul nostru și al cărui nume stăruie, cu mai multă probabilitate, în mintea unui intelectual, când se amintește de personalism.

În adevăr, amândouă acești filozofi pleacă dela Kant și urmează directive și scopuri în bună parte aceleași. Dar avem de a face cu două sisteme filozofice tranșant deosebite. Ceeace le e comun, e o dovadă de temeinicia lor. Dela primul contact însă se vede că variația de atmosferă, idee și structură e așa de izbitoare, încât nu poate fi vorba decât de două filozofii independente. E deci interesant să însemnăm aici, schematic și într'o primă aproximație, câteva din deosebirile evidente dintre aceste două sisteme personaliste.

Mai întâiu, e o deosebire de obiect. Sistemul lui Renouvier e în primul rând o metafizică și e în mare parte o teodicee, pe când la d. Motru obiectul e mai ales viața sub raportul biologic, psihologic și social. Chiar ambiția de a funda o nouă religie nu era străină lui Renouvier, deși a fost un anticlerical tenace. Al doilea, e o deosebire de metodă. În timp ce d. Motru are scrupulul metodei obiective, al verificării practice, Renouvier e un „mare constructor“, cum i s'a spus. Uneori ai impresia că pagini'e lui sunt ca o vegetație ecuatorială de dialectică. Și nimic mai blamabil pentru d. Motru decât dialectica pură. Ceeace urmărește Renouvier nu sunt faptele, ci o explicație. El potrivește conceptele între ele în stil mare, urmând ca realitatea să se potrivească acestora. Nu e nicio dată zgârcit în ipoteze și, dacă știința nu dă nicio explicație într'un domeniu, el inventează dela sine eventual chiar o mitologie abstractă, fiindcă are un fel de oroare de ceeace nu e explicat. Pentru el nu rămâne nimic neexplicat. Ceeace-i reușește cu metoda sa, dar ajunge sa împreune adevăruri profunde cu idei monstruoase, deși e conștient de caracterul ipotetic sau chiar quasigratuit al unora. Probabilismul său e satisfăcut, dacă găsește o motivare abstractă susținută pentru ideile puse de libertatea sa rațională.

În al treilea rând, între cele doua filozofii e o deosebire de conținut și, cum era de așteptat, aceasta e și cea mai însemnată. Personalismul lui

Renouvier nu e dinamic, ci static. Pe el îl interesează explicația și eventual mântuirea sufletului, nu fapta productivă în lumea curentă. Pe urmă, Renouvier e „filozoful contingenței și libertății“, pe când d. Motru, adept al naturalismului personalității, al continuității naturii, înțelege libertatea în marginile determinismului acesteia, „care nu e un obstacol, ci un sprijin pentru persoana omenească“. Libertatea e autonomia creatoare a persoanei, aplicând legea ei prin utilizarea legilor naturii. Să recunoaștem că aceasta concepție de libertate e mai socială și mai creatoare decât cealaltă. Mai departe, pentru Renouvier personalitatea e data dela început, nu e o creație istorică, ea trece numai prin anume ipostaze și degradări datorită pacatului originar, pe care el îl interpretează simbolic. O nouă deosebire: finalismul lui Renouvier nu e iminent ca la d. Motru. Lumea are un început și o cauză primă perfectă, care e Dumnezeu, ce transcede lumii, numai istoria degradării acesteia fiind datorită greșelilor oamenilor. De această deosebire se leaga o alta: natura, după Renouvier, care aduce motive de pură logică, e ceva finit, pe când natura după d. Motru, care s'a dezvoltat la școala științifică, e infinită și eternă, cu toate că d. Motru nu insistă asupra acestui fapt. Dar cea mai mare deosebire de conținut între cele două sisteme e ca Renouvier e pluralist, pe când d. Motru e monist. Renouvier a creat o nouă monadologie și pluralismul îi servește ca să dovedească existența lui Dumnezeu-

Însuș omul e o constituție plurală : o monadă dominantă → sufletul — căreia îi e aferentă o sinteză monadică — trupul — în raporturi de armonie prestabilită. Iar monismul d-lui Motru e hotărât. El e la baza personalității, făcând-o să iasă printr'un proces continuu din natură și să lucreze armonios asupra naturii.

Monismul d-lui Motru, și aceasta e deosebit de interesant pentru noi, are și o adâncă aplicație socială : e fundamentul filozofic, chiar metafizic, al tradiționalismului d-lui Motru. Realitatea fiind unică, continuă, solidară cu ea însăși, revoluția nu are nici un sens. Revoluționari sunt cei cari văd realități separate și antinomice în natură, contraste violente, hiaturi caracterizate, stihii adverse, cei cari cugetă în dialectică hegeliană, toți ideologii cari lucrează cu contraste. Dar natura e un tot continuu, care progresează dinăuntru în afară, organic, trecutul creiând viitorul. Intr'un sens, se poate spune că nimic nou nu apare în natură și că nimic din ce a fost nu se pierde. D. Motru duce un adevărat războiu de persuasiune științifică contra năravului adânc european de a gândi în contraste, dialectic, revoluționar. Doctrina sa e o doctrină a progresului armonios, tradiționalist, și pentru aceasta monismul îi oferă cel mai adânc fundament.

Dar despre tradiționalismul d-lui Motru, ce are o fundamentare mult mai bogată decât aceea care s'a indicat mai sus, ar trebui să se vorbească odată aparte. Deocamdată ne dăm cu părerea că dupa

cum domnia-sa a arătat deosebirea între energismul sau, organic, și energetismul lui Ostwald, mecanic și linear, era nimerit să arate și deosebirea între personalismul său și al lui Renouvier, -caci, cum se vede, e un complex de deosebiri fundamentale, care schițează viguros două climate filozofice deosebite, generând fiecare lumea lui de existențe.

Se poate vedea acum importanța doctrinei d-lui Rădulescu-Motru. Ea e multiplă și anume: ca filozofie integrală, ca filozofie în stilul vremii și ca filozofie etnică.

Personalismul energetic oferă o filozofie complexă. O explicare teoretică a întregii realități, pe deoparte, și o morală sau o filozofie practică, pe de altă. D. Motru are o intuiție generală și personală asupra realității: o intuiție, care e totul în filozofie, din care deriva toate și fără de care orice cugetare se zbate împrejurul problemelor, îngrămădind tomuri de erudiție goală ori de ergoterii inutile, fără să izbutească niciodată a crea un sistem. D. Motru nu are nevoie de infolii și nici să facă domnia-sa aplicațiile de amănunt în diferite domenii: viziunea de ansamblu e așa de solidă și adâncă, încât aplicațiile le poate face oricine în spiritul sistemului, căci acesta are această virtualitate. Nu e domeniu al vieții sau al gândirii filozofice, coborând uneori până la probleme de specialitate, pentru care doctrina d-lui Motru sa nu

ofere soluții, sugestii, aplicații, chiar dacă domnia-sa nici nu le-a amintit. Această aplicare largă și variată ar fi un studiu interesant, ce s'ar putea face pentru sine însuș. Căci doctrina se multiplică, se aplica și trăiește singură mai departe, ca orice organism viu și de anyergură, cu toate că d. Motru a concentrat-o abia în câteva sute de pagini. Să spunem că aceasta e caracteristica oricărei filozofii de proporții demne? Fiindcă orice asemenea filozofie spune mai mult decât spune formal și oferă o cheie, care rezolvă probleme ce se pun cu timpul și pe cari autorul a putut chiar nici să nu le banuiască.

E, pe urmă, în natura oricărei adevărate filozofii să ofere, pe lângă o explicație teoretică generală, și o morală. Iar morală d-lui Motru, morală energiei utile maxime, nu e cumva juxtapusă sistemului său teoretic, ci decurge organic din el: vorbind de principiul energiei și punând la baza formării personalității *factorul muncii*, d. Motru a dat însuș sistemului său o culoare morală adâncă, ce angajează chiar structura sa. Idealul moral al vremii noastre e să devii o personalitate. Așa spune și d. Motru, însa meritul sau e că a precizat în chip stringent sensul personalității și că ideia de personalitate, pe care o oferă domnia-sa, se poate recomanda tuturor oamenilor în general. Personalitatea este omul, care are cea mai mare capacitate efectivă de muncă. Moralismul unei asemenea concepții e că omul devine astfel energia productivă și socială suprema,

cum am văzut. Dar nu numai pentru aceasta. Prin muncă omul ajunge la o viață de un adânc echilibru. El trebuie să fie armonizat cu el însuși ca să poată munci; armonizat cu ceilalți, pentru ca munca lui să fie utilă, să-și merite numele. Pe urma: prin munca el se însușește firesc în natura și în însuș sensul realității generale. Pentru că aptitudinile din procesul muncii sunt prelungirile în mediul uman ale naturii, care la rândul ei beneficiază de ele. Pentru că nici un alt fenomen din lume nu are un caracter de mai vădită finalitate ca munca: prin urmare prin muncă omul subliniază cu freneză finalismul realității. În sfârșit, pentru că mai ales prin muncă omul e copilul credincios al naturii: natura e creație, iar munca e creație. Dumnezeu însuși e, în primul rând, creație. „Ființa Dumnezeirii, care servește ca ideal personalității, întrunește în sine... suprema categorie a muncii: creațiunea“.

Dar am spus că alt aspect remarcabil al moralei d-lui Motru e că aduce o concepție de personalitate, ce se poate recomanda în general. În adevăr, ideea curentă de personalitate e improprie din punct de vedere moral. Pe deoparte, pentru că nu se potrivește decât oamenilor excepționali, genurilor și talentelor. Pe de alta, pentru că ispitește pe oamenii comuni să-și iasă din matcă și să imite pe oamenii mari, ceea ce duce la iperbolizarea eului, la anarhie și artificialitate. Pe când d. Motru dă o idee de personalitate ce se potrivește, și aici e marea

ei rodnicie, și oamenilor excepționali și celor obișnuiți: personalitatea e realizarea maximă a aptitudinilor bune în vederea celui mai prețios fel de muncă, pe care-l poate da un individ.

Ca toate aplicațiile teoretice ale doctrinei sale, morala d-lui Motru e o consecvență intimă și continuă a viziunii sale fundamentale: nimic eclectic în Personalismul energetic, deși acesta îmbrățișează totul: e o filozofie organică și volnică, rămânând o filozofie integrală. Suntem deci în fața unui sistem complet de filozofie teoretică și de filozofie practică: spiritul d-lui Motru a creiat o reprezentare generală a realității, care, deși personală, poate funcționa și pentru alții. E un scop mai înalt, pe care cugetarea poate să și-l asume?

Erudiția e o condiție a creației în general. Afară de aceasta, la noi e și mai mult nevoie de erudiție pentru a creia. Aurea atmosfera intelectuală e densă de ideile științelor timpului și o minte puternică poate avea o intuiție genială și s'o desvolte, fără să cunoască, prin sine însăși, toată știința generală a vremii, deși e istoricește implicată în sistemul său. La noi e o muncă în plus, care uneori sfârșește tragic: trebuie să-ți formezi singur mediul și unul din mijloace e să te informezi, până la ultimele amănunte, prin tine însuși, deși, normal, opera de informație trebuie să fie și operă socială — mai ales când e vorba de filozofie.

Aceste două motive au lucrat, poate mai mult

inconștient, și la d. Motru. Domnia-sa e azi cel mai informat gânditor dela noi. La aceasta au contribuit și capacitatea sa de munca — pildă, întinzându-se peste câteva decenii, a principiului din Personalismul energetic, poate chiar matricea lui — precum și caracterul universal al spiritului său. Nu e domeniu, pe care sa nu-l fi epuizat, nu e problemă, pe care să n'o cerceteze în legătură cu totalitatea vieții. Dacă filozofia sa se bazează pe biologie și psihologie, psihologia sa, de exemplu, se valorifică filozofic, fiind proiectată pe icoana generală a vieții. Iată de ce a studia opera d-lui Motru, e a revizui întreaga știință a vremii în principalele ei date. Opera d-lui Motru e în acelaș timp o enciclopedie. Fără ca totuș erudiția să se vadă formal sau sa contrarieze vreodată. Ea e mai mult implicată și impune sa ți-o apropii prin mijloace indirecte. D. Motru reprezintă la noi geniul aristotelic. Datorită acestei inițieri universale a spiritului sau, filozofia d-lui Motru și-a asigurat corelații organice cu toată cultura epocii noastre: ea a înflorit sever în solul spiritual al acestei culturi. E deci în stilul vremii. Din cauza aceasta, ea are o mare ușurința de identificare cu conștiințele actuale. Aceasta-i asigură actualitatea. Și tot aceasta îi asigură și viitorul. Caci ceeace e durabil trebuie să înceapă prin a fi adânc contemporan.

Filozofia, deși obiectul ei e cel mai general cu puțință și e destinată să aibă interes oricând și ori-

unde, e totuș, într'un sens, cea mai etnica disciplină, întrecând chiar și literatura. Numai faptul ca filozofia se ocupa cu idei generale, sugereaza ideea aetnicității genezei ei. De fapt, în metoda și ideația ei patrunde ceeace e mai adânc și mai ireductibil în mediul etnic respectiv. Fatalitatea etnicului e mai deplină în filozofie decât în artă și literatură, unde diversiunile și distracțiile sunt mai posibile. Dar pentru aceasta se cere o condiție: ca filozofia să fie autentică. Etnicitatea de fond e deci unul din criteriile de estimare a unei filozofii. De aceea va fi de mare interes sa încercăm acest criteriu fața de filozofia d-lui Motru. E tocmai ceeace de fapt ne preocupă mai mult în acest epilog de comentarii. Etnicitatea gândirii d-lui Motru ne apare din urmatoarele puncte de vedere :

D. Motru e, înainte de toate, conștient în chip formal că filozofia trebuie să aibă un caracter etnic. În privința aceasta, prefața, pe care a pus-o la Personalismul energetic, e un fel de prolegomene la orice filozofie românească viitoare. Ea marchează o dată în conștiința de creare a filozofiei românești. E o prefață la Cromvell, în ce privește gândirea românească. Paginile sale din aceasta prefață, ea însăș o operă autonomă de gândire, sunt de un profetism metodologic adânc și sever. „Personalitatea filozofului nu se înțelege decât în legătură cu mediul, din care este ieșită. În tot cazul, personalitățile puternice — din a căror

reflexiune izvorăsc sistemele filozofice — sunt totdeauna înrădăcinate în substratul omenesc, care le înconjoară. Numai conștiințele tipice ale neamului posedă limpezimea de structură necesară reflexiunii filozofice.... Toate marile sisteme filozofice ale culturii omenești desvăluiesc tipurile de personalitate ale neamurilor, în care s'au creat. Fiecare neam își are o atitudine filozofică, în care prosperă numai anumite școli filozofice. Idealismul lui Plato și al lui Aristotel nu s'ar putea înțelege fără atmosfera culturii eline; Descartes, fără spiritul inventiv al francezului din secolul XVII; Kant, fără rigorismul moral al lutheranismului german. În plamădeala fiecărui mare sistem filozofic razbat la conștiința de sine — luând o structură uimitor de limpede — lungi șiruri de reflexiuni chinute și aspirațiuni înăbușite, pe care din generație în generație le-a purtat în sinea sa sufletul neamului, în care s'a născut filozoful*. D. Motru continuă într'un fel pe Maiorescu în stabilirea și obișnuința formei corecte de a gândi. La Maiorescu însă era forma generală europeană. La d. Motru e colorarea acestei forme generale cu forma locală, constructivă, cu un cuvânt forma creației filozofice.

În doctrina d-lui Motru e un complex bogat de explicații autohtoniste. Ideia autohtona sau etnică în general nu capătă numai o adâncă motivare în filozofia sa, ci putem zice ca se ridică, de fapt, până la nivelul unei categorii de explicare. Etnicul devine

la d. Motru însuș simbolul creației și, în opera sa, ridică acest simbol pe piedestal august, cu atât mai impunător cu cât e lipsit de orîșice tendențiozitate. Are o naturalețe aidoma lucrurilor, cari există pur și simplu. Cât de adânc trebuie să fie acest mod de a vedea și de a simți al d-lui Motru dacă, fără să fi fost propriu zis conștient de el chear dela primele sale manifestări intelectuale, i s'a impus totuș de atunci ca un fel de prim meridian cultural ; cât de firesc și de solid în temelile lui pentru ca, deși domnia-sa a umblat prin mediuri variate, a primit materialuri ideologice din toate vînturile, a studiat filozofia altora, s'a putut chear gasi în cercuri literare și ideologice cu înclînari eteroclite, — să pastreze în fond intuiția efectivă a acestei implacabile direcționări etnice, pe care acum vine de o pune în sistem și în atmosfera căreia își cauta definitiva împăcare sufletească ! Și din acest punct de vedere e impresionantă cariera inte'ectuală a d-lui Motru. Cum chear când n'a știut formal de aceasta intuiție etnică, a afirmat-o ; cum a gasit-o fără s'o fi cautat anume ; cum, când se îndepărta aparent de ea, era pentru a se apropia ; cum, în cele din urmă, plutind pe apele adânci ale propriului său suflet, a ajuns, minunându-se singur de unitatea lăuntrică a evoluției sale întregi, să se înradacineze și mai mult în lumea realității etnice funciare. Pornind din plaiurile Mehedinților, izvorul își urmeaza drumul lui firesc deși face ocoluri, deși la început nu știe de el.

Fiindcă d. Motru nu a căutat cu orice preț aceasta idee etnică și n'a pus nici un fel de element demonstrativ în aceasta, ci s'a gasit urmând poruncile ei, voind sau nevoind, nici n'a stat la un loc cu cei cari, în România, au agitat, de atâtea ori tendențios, ideea națională. Domnia-sa însa a făcut ceva mai de preț: a urmat un fir interior, a interpretat lumea și mai ales pe sine însuș și a dat mai mult decât un tratat de naționalism formal: a dat un sistem de explicare a realităților culturale pe bază autohtonistă. În fond deci opera d-lui Motru e un tratat de naționalism pe un plan superior și autorul ei trebuie considerat ca o expresie a naționalismului românesc de fond. Nu dă afirmații tendențioase ori pur formale, ci explicări; nu impune un ideal exterior, exclusiv politic, ci ajunge dela sine la un scop natural al vieții, care nu poate fi decât sublimarea proceselor etnice. Munca, cultura, personalitatea, însăș idea de valoare în general, sunt puse de d. Motru pe temeiuri etnice, autohoniste, mai bine zis sunt minunat recunoscute în ființa zămislirii și devenirii lor. Dacă personalitatea umană e categoria, prin care putem înțelege realitatea generală, poporul e categoria, prin care putem explica cultura. Din Personalismul energetic s'ar putea extrage o întreagă teorie a autohtonismului. „Personalismul energetic“ e de fapt alt titlu pentru filozofia autohtonismului. Personalitatea, „care se numește și cultura, este pur și simplu prelungirea aptitudinilor psiho-fizice ale popoarelor. Toate obi-

ceiurile, toate normele morale și ideale se explica din fondul fizic al poporului, luat ca totalitate. În acest fond fizic intră nu numai întreg atavismul adunat în materia organică a populației, ci și solul cu întreaga lui rețea de energii. În fiecare cîltura de popor se rasfrînge, variindu-se după aptitudinile muncii, bucata de natură, pe care trăiește poporul. Rîul, ramul, tot ce mișcă într'o țară, este prieten numai poporului care o locuiește, după cum zicea poetul Eminescu. Dela sedimentele, cari constituiesc pămîntul călcat în picioare, până la straturile de celule așezate în creierul, cu care se naște copilul; dela petrificatele urme ale străbunilor, cari zac în morminte, până la îndrăznețele gesturi, cu cari tînărul anticipă viitorul, toate în viața unui popor se leagă și se explică". Și acest pasagiu nu e cumva singuratic în cartea d-lui Motru, ci e mai de grabă un pasagiu tip: într'o formă sau alta, el populează numeroase pagini din opera domniei-sale. Indicăm că acesta e alt aspect, mai mult psihologic, pe lângă cel de filozofie generală, pe care l-am notat mai sus, al tradiționalismului d-lui Motru.

Personalismul energetic e însuflețit de un zel interior bărbătesc de a pune în valoare aptitudinile poporului român. Prin aceasta, doctrina câștigă un nou atribut etnic, ce se cere luat în grabnică considerare. Dealtfel, tocmai această atmosferă de finalitate practică locală, ce se îmbină cu moralismul sau general, ne-a facut să dăm sintezei d-lui Motru numele de „doctrină“, care i se potrivește înaintea

oricărui altuia. „Toți câți vizitează România au cuvinte de admirație pentru bogăția pământului ei. Mulți cred chiar, că nu este țară mai bogată decât Dumnezeu, ca România. Ea are o țarina fertilă pentru agricultură; are un subsol încărcat cu petrol și cărbuni; are paduri cu cele mai variate esențe de lemn; munți și vai, prin cari serpuiesc râurile în abundență; are o climă destul de sanatoasă; este o țară întinsă și variată, așa ca ea îndeamna la o viață comercială și industrială intensă. Firea poporului român este de asemenea dintre cele mai fericite. Nu apasă asupra lui nici un atavism degradator. Este sănătos și inteligent. Tradițiile sale îl fac tolerant cu strainii și primitiv de educație. Și cu toate acestea, România nu este aceea ce ar putea să fie. Pe pământul ei așa de bogat trăiește un popor sărac... Din ce cauză aceasta rea tocmeală? Dintr'una singură. În România energia personalității omenești nu este pusă în valoare. Aci se ignorează că dinamica progresului stă în primul rând în cultivarea aptitudinilor sufletești, productive“. „Satul român nu poate să prospere, fiindcă de nevoile lui n'au nici o înțelegere clasele conducătoare ale Statului român. Dacă ar fi aceasta înțelegere, ce izvor de energie ar fi în satul român! Dar astăzi nimeni nu ia seama la dânsul. Conducătorii lui ard de dorința să-i standardizeze cerealele, uită însă că standardizarea cerealelor este un simplu rezultat al standardizării aptitudinilor la muncă“. „Poporul român nu știe să folosească decât

în mică măsură darurile, cu cari a fost hărăzit de natură. El n'a prins secretul resortului, care face pe unele popoare europene să fie puternice și pe altele slabe. Acest secret este însa departe de a mai fi un secret, astăzi. El este știința personalității..."

Totuș, toate aceste raportari etnice n'ar fi poate îndestulatoare ca să se decearnă filozofiei d-lui Motru titlul de filozofie etnică, deși ele au o importanță respectabilă. Căci ceea ce e esențial pentru o atare filozofie e să dea expresie cel puțin unei părți apreciable din complexul de vițiuni, cari formează atitudinea față de viață a poporului respectiv. Să vedem, prin urmare, cum se vadesc în gândirea d-lui Motru caracterele atitudinii românești.

Poporul românesc are o seninătate de viață, care nu e lipsită de pitorescul unei păgânități armonioase și raționale. Contactul cu natura și bucuriile aparținând planului de viață pământească nu sunt deci principial înlăturate, ci valorificate, cu un fel de bonomie tânără, care-și are estetismul și înțelepciunea ei. Despre seninătatea de fond a poporului român ni se pare că a vorbit, mai anțărț, într'o conferință, d. Nichifor Crainic. E deci un lucru constatat și din alte foruri. Și totuș, pe lângă aceasta, există la poporul român și o spiritualitate, care uneori merge până la ascetism. Poporul român s'a nutrit rău, din sărăcie dar și dintr'un fel de ascetism, ce se adăoga cel puțin pe alocuri. Hrana, și azi, când are cu ce, e pentru țăranul

român, în parte, o inutilitate ce constă prea mult. În frugalitatea, de cele mai multe ori așa de mulțumită, a țăranului român, e și o anume voluptate. Citiți „Le repas sans pain“, din însemnările prințesei Bibescu despre țăranul român, și veți avea un document sugestiv despre aceasta. Noi vedem aici două aspecte de temelie ale atitudinii poporului român : unul îndreptat către materie, altul către spirit, unul catând spre natură, altul spre transcendent.

Și mai vedem încă ceva : îmbinarea acestor două aspecte constituie un conflict fecund de filozofare. Această dualitate vitală de tendințe deosebite întreține o viață interioară animată, gata să sugereze necurmat atitudini și interpretări, fiindcă închide un germen interior neostoit de mișcare și chiar de luptă. Toată problema filozofiei românești e aici, în interpretarea critică și sistematică a acestor două aspecte. După poziția, pe care o va lua fața de ele, va fi și valoarea eventualelor sisteme de filozofie românească. Cine va face cea mai adâncă și mai organica dezvoltare a acestor două tendințe și cine va opera cea mai justă sinteză a lor, va fi filozoful român. Unii vor renunța — sau nu vor vedea — la una din aceste două tendințe și vor da sisteme unilaterale, prin interpretarea și amplificarea uneia din ele. Alții vor încerca sinteza lor. Însă această sinteză va putea fi făcută în chipuri deosebite.

D. Motru prinde puternic aceste două tendințe

În doctrina sa și le sintetizează. Și anume, pe baza monismului. Pentru d. Motru nu e hiat între materie și spirit. Spiritul e dat în eforturile misterioase ale vieții organice, ale trupului, cari în cele din urmă și duc la apariția conștiinței. Viața organică urmează un fel de spiritualitate finalista. Realitatea e una dinamizată într'un progres continuu de o serie de anticipări adânci. Credința aceasta puternică în unicitatea realității vieții nu prin excluderea unui aspect, ci prin integrarea epică a tuturor valorilor vieții într'un mare curent de existență, este, socotim, răspunsul filozofului la viziunea poporului român, care apreciază deopotrivă și viața materială de aici și chemările adânci și eterne ale spiritului.

Desigur, e discutabil dacă poporul român e monist. Dealtfel, se poate spune despre un popor că e monist? Poporul, ca atare, lucrează cu esențe metafizice dualiste ori pluraliste sau învâluie toate aparențele într'un fel de atmosferă de vitalitate instinctivă, care nu implică niciun fel de organizare filozofică a lor. Unde începe specificitatea popoarelor e, din punct de vedere filozofic, în gradul de precizare al acestor esențe metafizice, în numărul lor și, mai ales, în dozarea raportului dintre ele. La poporul român se pare că e o direcție de precizare dualistă și e un armonism între cele două aspecte. Oricum ar fi însă, poporul nu poate avea niciodată conștiință formală de atitudinea sa și nici s-o sistematizeze. Când intervine conștiința culta

și face această sistematizare, ea poate alege, ca principiu de organizare a intuițiilor populare, o formulă, la care poporul nu putea gândi. Numai să satisfacă, de pildă în cazul nostru, cele două înclinări ale viziunii populare. Cine încearcă aceasta sinteză are anume riscuri, dar și anume drepturi, bazate tocmai pe faptul că poporul nu poate să facă procesul de prelucrare filozofică, dând materialul oarecum în stare brută. Până la un punct, el are chiar dreptul să completeze, să umple golurile și să vină, eventual, cu un principiu chiar personal de organizare a acestui material. În orice caz, aici suntem într'un domeniu, în care trebuie să se lase oarecare libertate de interpretare pentru că, într'alt chip, se poate spune că numai după ce filozofia cultă e creiata, având o tradiție, se știe cu precizie care e atitudinea filozofică a poporului respectiv.

La rândul său, d. Motru vine cu formula monistă. Aceasta indică și o înclinare personală, dar e totodată și o urmare a frecventării spiritului științelor pozitive. Acestea sau ignorează total problema substanței, ocupându-se numai de raporturi, de un fel de geograficism matematic, sau, dacă sunt utilizate pentru filozofie, duc la monism, căci lucrând cu ideea de lege, aceasta nu se poate aplica suveran decât într'o realitate identică. Pe temeiul acestui monism, d. Motru a realizat o filozofie, în care se găsesc cele două înclinări din viziunea populară. Aici e sensul adânc etnic al tentativei sale.

De vreme ce cât va fi filozofie românească, ea se va broda pe aceeaș temă a sintezei între cele două aspecte populare, filozofia d-lui Motru va rămâne întotdeauna întâia încercare în stil mare de a face această sinteză. Presupunând că filozofia românească va avea o lungă carieră de acum înainte, sinteza d-lui Motru va fi început de serie. După cum filozofia d-lui Motru e ceva unic la noi prin integralismul ei teoretic și practic, tot așa până acum ea e ceva unic prin adâncă ei raportare la tâlcul etnicismului românesc. Sinteza d-lui Motru e o sinteza de pioner.

Dar a avea raporturi organice cu etnicul nu înseamnă identitate matematică cu acesta. Etnicul nu e ceva dat odată pentru totdeauna, ci se formează în fiecare moment după anume constante, cari lasă un oarecare joc de variație. Pe urmă, nici un individ, oricât de bine dotat, nu poate să reprezinte total etnicul. Cum afirmă însuș d. Motru : „Poporul este nu numai înăntea individului, dar este și mai complet decât individul. Poporul cuprinde, în fondul sau, toate aptitudinile membrilor sai și deaceea personalitatea sa apare ca o potențialitate armonica ideală; pe când individul cuprinde în fondul său numai anumite aptitudini și deaceea personalitatea sa apare ca o realizare specială sau concretă a acestor aptitudini“. Mai mult : un individ, chear în ceea ce are, nu poate sa fie desavârșit credincios etnicului. Vom avea deci diferențieri personale, cari

vin să completeze viziunea etnica într'un domeniu al ei, sau o corectează, eventual chiar se revoltă contra ei.

Anume diferențieri personale găsim și în opera d lui Motru, lăsând la o parte monismul, care am vazut ca se pretează la discuție. Domnia-sa face o sinteză monistă a celor două aspecte, dar nu se oferă să valorifice nuanța de ascetism, care e în spiritualitatea țaranului român. Eroismul spiritualității, după d. Motru, e în efortul de reflexiune critică, științifică și în disciplina morală, ca mijloace pentru un energetism maxim. D. Motru e în sensul viziunii poporului român prin faptul prețuirii spiritualității ideale și a vieții de aici, dar, în felul de a concepe spiritualitatea, aduce un aport personal. Ceeace e contemplativ, intuitiv, mistic, în atitudinea românească, atât cât este, e lăsat la o parte. Un mistic ar fi vrut ceva mai mult misticism și un metafizicism mai pronunțat, în doctrina d-lui Motru. El ar găsi chiar că misticismul e urgisit în opera domniei-sale, că era nimerit ca, pe lângă misticismul primitivilor, să se fi studiat și misticismul cult, pentru ca să se poată stabili natura generală și toate formele misticismului, că metoda biologic-psihologică e îndestulătoare ca sa studieze aspectul așa zicând fenomenal al misticismului, ceeace e recomandabil într'o carte de psihologie, dar că, într'o sinteză de filozofie generală, erau la loc oportun puncte de vedere în afară de logica științifică și că, în sfârșit, morala Persona-

lismului energetic sugerează ceva din atitudinea morală anglo-saxonă. Ce răspundem la aceste obiecțiuni ?

Mai întâiu că, dacă s'ar fi luat în considerare aceste nuanțe de contemplație, ele ar fi antrenat o schimbare prea mare de structură a Personalismului energetic. Și un autor nu poate creia dacă, în procesul de creație, nu-și apare ca prelungindu-se pe sine, chiar dacă în realitate nu e așa. Aceste elemente contemplativiste ar fi contrazis sistemul Personalismului energetic. Și dacă un popor are dreptul să se contrazică, fiindcă el e instinctiv și fiindcă e prea bogat, un individ, care ține să reflecteze unitar, nu are.

Dar, e altceva : Personalismul energetic e mai mistic și mai metafizic decât pare la prima vedere. Aparatul riguros științific, în care e îmbrăcat, face să nu se vadă direct aceasta. Doctrina Personalismului energetic are misticismul energiei și cuprinde afirmații metafizice fundamentale. Asupra acestora din urmă, cari, dealtfel, e adevărat că sunt în mare parte mai mult implicate, a căzuț, între altele, atenția noastră în tâlmăcirea încercată asupra Personalismului energetic. Nu vorbește d. Motru de caracterul personal al realității generale ? Nu acceptă domnia-sa finalismul, prevederea naturii ? Când spune că, într'un fel, omul e scopul naturii, nu se întâlnește, mergând pe drumuri proprii, cu o idee teologică ? Nu merge chiar până acolo încât oferă argumente pentru teza religioasă în ge-

nere? „În ce consistă personalitatea omenească pentru noua filozofie? În cristalizarea unui șir indefinit de dispoziții materiale și sufletești în jurul unui eu subiectiv, care poartă în sine o intuiție emoțională. Până unde ajunge puterea de cristalizare a eului? Această putere poate fi concepută în margini cât de întinse. Nimic nu se opune să o concepem în marginile întregului univers. Aceasta ar fi personalitatea divină...” Și d. Motru adaugă că această idee face parte din „teoria centrală a filozofiei Personalismului energetic”.

În adevăr, un logician formalist ar putea inversa problema, spunând că nu generalizările din Personalismul energetic sunt întemeiate pe obiectivism, ci obiectivismul lui e construit pe idei metafizice. Dar n’ar avea dreptate. Fiindcă finalismul — căci de el e vorba aici — e luat din biologie. Și filozofia are dreptul să utilizeze ideile generale ale științelor. Că aceste idei se găsesc a fi ipoteze metafizice? Dar aceasta e adevărat, în fond, despre orice știință pozitivă. Toate acestea însă arată că d. Motru nu e străin de o bună doză de metafizicism. Obiectivismul domniei-sale nu e un obiectivism limitat, senzorial, ci un obiectivism filozofic, care admite și orizonturile metafizice. Deși acestea, de obicei, nu apar formal și nu s’extinse în toată opera, deși doctrina d-lui Motru e științifică și practică, dar ele sunt implicate cu atât mai adânc. Caci, dacă facem loc unui oarecare punct de vedere, unde e implicată mai multă metafizică decât în știință și acțiune?

Dar, și aceasta e surprinzător, d. Motru se apropie de etnic tocmai prin ceea ce pare că se îndepărtează. Domnia-sa ne-a venit din mediul etnic oltenesc. Adică aparține acelui fragment al poporului nostru, care e cel mai puțin contemplativ și mistic. Un moldovean ar fi avut cu siguranță alt limbaj filozofic. Atât e de adevărat că merindele sufletești cele mai însemnate sunt cele, cu cari omul a plecat de-acasă. Științismul critic, riguros, energetismul, ceea ce pare morală anglo-saxonă în doctrina d-lui Motru, trebuie raportate la acest mediu oltenesc. Astfel d. Motru nu s'a îndepărtat de etnic decât pentru a fi în mai imediat contact cu el. Dacă problema se pune așa, se vede cu ce fidelitate d. Motru reprezintă, filozofic, o atitudine etnic românească.

Regionalismul e unul din motivele cele mai valide, cari alimentează istoria unei societăți. Unul din rolurile, pe cari le poate avea, e să corecteze ori să compenseze anume aspecte ale viziunii de ansamblu. Și aici apare o nouă rațiune a științismului și practicismului d-lui Motru. Contemplativitatea poporului românesc, așa de propice pentru a adânci estetic, filozofic și religios lumea, e un punct de întrebare, mai ales când se asociază cu obiceiuri morale nefericite, pentru problema acomodării noastre ca neam în epoca modernă. Ce trebuie să se pastreze și ce trebuie să se prelucereze sau să se înlocuiască din această contemplativitate, e o problemă prea complicată ca s'o desvoltăm acum și,

poate, încă prematură. Ceeace e sigur e ca ceva trebuie să se corecteze în această privință. Și dacă filozofia, interpretând depozitul de înuțiți ale unui neam, are dreptul nu numai să facă anume complectări, dar și să corecteze, Personalismul energetic, cu sublimarea morală a oltenismului său filozofic, e chemat să joace un rol istoric. Prin această doctrina d-lui Motru devine deadreptul fenomen istoric, nu numai prin determinarea ei, dar prin ceea ce e menită să determine în societatea românească.

Și mai ales azi e nevoie la noi de dinamizarea metodică și utilă a societății. Azi când ni se pune, pe deoparte, problema industrializării, chiar dacă trebuie să rămânem o țară agricolă, iar, pe de alta, problema gravă, de mare adâncime istorică, a descătușării și realizării energiilor masei țărănești. Dar nu e numai atât: împrejurări istorice nefericite, profitând de această pasivitate contemplativă românească sau creiând-o în mare parte, au dus la un complex de racile sociale, cari din ce în ce mai mult menesc a rău: misticismul politicianist, misticismul demagogic, levantinism, farmientism, fatalism exagerat, rutina și individualism steril. Mai avem și un misticism ieftin, care totuș pune stăpânire uneori și asupra oamenilor de cultură, compromițându-le procesul de creiere, contaminând ceea ce n'a fost atins de politica. Nu se vede ca Personalismul energetic, cu severa și înalta lui disciplină a producției utile, cu lupta lui, deși indirect, contra tuturor varietăților de misticism, afară

de acela al energiei, cu apelul lui, plin de suflul unei întregi doctrine și de experiența unei vieți de muncă inspirată, la scuturarea din indolența națională și mănecarea la acțiune metodic organizată — este un aliat august, și, în categoria lui, unic, al poporului nostru, mai ales în momentul în care ne găsim? Dar dacă ar fi vâslit în apele misticismului, ar fi riscat să alimenteze felurile de misticism biceșnic, cari prea adesea se cuibăresc în societatea românească ori sunt exploatate în chip interesat, și Personalismul energetic n'ar mai fi putut avea cu siguranță această virtute de învioreare etnică constituind un adevărat tonic social, cum de fapt trebuie să-l considerăm azi.

Nu vrem să spunem însă că dacă logica interioară a Personalismului energetic ar fi admis anume vedenii mistice, anume coardă mistică, aceasta nu i-ar fi câștigat, înmulțindu-i sorții de fecundă izbândă. Căci fără forma de misticism la care ne referim, rar se poate face ceva mare. Dar de aceasta nu e în totul străin nici Personalismul energetic. De aceea nu vom greși nici acum spunând că d. Motru devine adevăratul educator al energiei etnice la noi. Animatori ai acestei energii am mai avut și avem — și, încă, de rassă. Dar educatori, ceea ce înseamnă conducere sistematică, prelucrare metodică, nu am mai avut ca d. Motru. Văzută în această lumină, doctrina d-lui Motru e o pedagogie socială. Câtând bine, ea e și o doctrină politică, în sensul adânc și bun al

cuvântului. E o eugenie. Pentru cât îndemn la frenezia metodică a muncii e în această doctrină, dorim să devină catehismul societății române.

Și mai ales al tinerilor. Ei vor lua din aceasta doctrină sugestia că viața constituie în generalitatea ei un tot sacru, față de care trebuie să te constitui cât mai neîntârziat în element capabil de a-l servi cu maximum de energie utilă, pentru a nu purta raspunderea contrazicerii sensurilor lui adânci. Căci realitatea nu e ceva inert și indiferent, ci toata realitatea e viața într'un fel, care pulsează sub regimul unui energetism imanent îndreptat spre o finalitate. Ideia că nu trăiești într'o realitate indiferentă, ci într'una saturată de o încordată semnificație, dă obsesia ca porți o mare raspundere prin însuș faptul că exiști. Și aceasta nu numai din sentiment de datorie morală, ci și, oarecum, pentru a fi real: numai activând, creiând, ești o existență, te integrezi în ritmul și structura realității generale, care e creație, ești real. Iar pentru a ajunge la acest rezultat, întâia grija a tinerilor e să se formeze, cu maximul de proprietate posibil, pentru o profesiune utilă. Personalismul energetic dă suverane îndemnuri în aceasta direcție. Insușirea personală și din vreme a unei zestre de cunoștințe, deprinderi sistematizate de acțiune, un complex organic și suplu de dibacii, dar încă ceva, fără de care nu se poate închipui producție și mai ales producție maxima — o anume disciplină morală: putere de obiectivitate, de inde-

pendență și de subordonare în acelaș timp, nu revolte anarhice, prezumțioase, nu mesianism degenerat, nu libertinaj steril. E cineva, care să nu dorească tinerimii noastre sa crească în acest spirit de educație morala ?

E surprinzator cum o doctrină de pură filozofie, de generalități așa de înalte, se integrează, la un moment dat, în cea mai acută și mai cotidiană actualitate, oferindu-i soluția adâncă : un izvor, ce vine din profunziunile de mister ale pământului, pentru a răcori buze arse de sete. Căci, iată, Personalismul energetic dă cea mai bună soluție, din câte s'au dat până acum la noi, la problema studențească, la problema parțială anarhizării sau neutralizării a energiei tinerimii noastre. Seria de articole în acest sens, multiplicat cu generozitate, scrise de d. Motru în ultimul timp în mai multe periodice, a avut ca substrat sistemul Personalismului energetic. De aici credința și persistența lor. E timpul să} spunem, ceeace am pregetat sa aratam acum câțva timp : una din cauzele adânci ale conduitei, ori dezordonate ori fade, a studențimii noastre, după războiu, a fost și lipsa unei doctrine largi de viață, care să primească, aidoma unui zelos receptacol spiritual, și să-i dea formă, nava de energie a tinerilor. Tot idealismul lor instinctiv era contrariat, fiindcă nu găsea un fagaș demn de canalizare și sfârșea în histrionism moral și'n acomodare prematură. Iată însă că Personalismul energetic se înfățișează pentru a juca rolul unei astfel de doctrine.

Am arătat mai sus, mai mult în treacăt și în altă ordine de idei, că filozofia poate completa și eventual chiar corecta mănunchiul de intuiții și reacțiuni al unui popor. Aceasta pune problema mai largă a rolului, pe care-l are o filozofie etnica sau autohtonă. Căci dacă filozofia se autohtonizează anevoie, valoarea ei, în economia culturii și vieții colective, e cu atât mai mare. Analiza acestui fapt e importantă pentru noi, fiindcă ne dă putința să înțelegem mai complet valoarea etnica a gândirii d-lui Motru. Cu atât mai mult cu cât în momentul evolutiv, pe care l-au dobândit cultura românească și chiar poporul românesc în ansamblu astăzi, valoarea unei filozofii proprii se înfățișează cu o stringență particulară.

Filozofia, se știe, prin însăși funcția ei de regalitate sintetică, e chemată să facă unitatea de ansamblu între diferitele ramuri, ce evoluează în bună parte pe linii proprii, ale unei culturi. Aceasta e principal adevărat oricând și oriunde. Filozofia utilizează materialul câștigat de celelalte discipline și totodata le organizează într-o armonie generală și le dă sugestii noi de dezvoltare. Așa fiind în general și în situație normală, când filozofia e constituită, tot așa va fi și la noi. Insa aspectul istoric particular al culturii românești face încă mai respectabilă această idee a armoniei generale, pe care filozofia poate să o dea culturii noastre.

Filozofia românească nu e încă constituită, abia acum începe acest proces. Celelalte ramuri de cul-

tură s'au întemeiat în majoritate: literatura, arta, o bună parte din științe. Ceeace nu e numai firesc, fiindcă ele implică o maturitate de creație mai ușor realizabilă, dar e și necesar. Căci în toate aceste ramuri sunt cuprinse date latente de filozofie, ideologii vagi și parțiale, și era nevoie ca ele să apară înainte, pentru a da prilej să se cristalizeze temele originale ale filozofiei ce va urma. Vine un timp când s'a creat un număr îndestulător și variat de asemenea date, când diferite ramuri de cultură au avut o eflorescență durabilă și bogată. Atunci e momentul să apară filozofia, să puna ordine între aceste date — după ce mai întâiu le selectează și le realizează virtualitățile — și să le fecundeze prin raportarea una la alta a ideilor și atitudinilor câștigate în domeniile particulare, raportare ce s'a dovedit a fi întotdeauna plină de rod. De aici înainte, cultura are nevoie indispensabilă de un regulator, care să-i armonizeze părțile și să le mențină fecund pe un făgaș spiritual organic. E nevoie de o atmosferă sufletească comună, conștientă de ea însăși, și aceasta nu o poate opera decât filozofia. Spontaneitatea în oarecare măsură anarhică, de până atunci, din diferitele domenii ale culturii, care era legitimată fiindcă trebuiau să se creieze datele unei noi culturi încoronată filozofic — și nu e adevărata cultură fără această încoronare — va fi acum armonizată de apariția unei discipline de sinteză, filozofia. Pe urmă, relativa anarhie inițială își găsea, în oarecare măsură, un chezaș în relativa unitate

a vitalității primare nediferențiate. Acum manifestările culturale sunt prea bogate și diferențiate, amenințând să iasă din matcă și să ajungă la anarhie propriu-zisă, pentru ca acea spontaneitate să mai poată fi lăsată în libertatea ingenuă dela început. E momentul când filozofia capătă un rol organic într-o cultură. Ea devine un fel de prospect spiritual regulator și nu poate vătăma niciodată, dacă e potrivită cu poporul respectiv, ci numai folosi. Caci creația adâncă și mare se împacă cu disciplina, și-o cere chiar. Libertinajul e revendicat, când e revendicat, numai de talentele secundare, îndoelnice ori neonestе. Și-apoi filozofia ea însăși evoluează, ceeace implică postularea unei libertăți, iar această libertate e și mai mare dacă se socotește că evoluția filozofiei este, în parte, determinată de celelalte ramuri de cultură. S'ar zice ca prin filozofie celelalte domenii de cultură își creiază propria lor disciplină superioară. Iar disciplina generală, pe care o impune filozofia, nu e exercitată silnic, ci printr'un prestigiu interior. Așa că în cele din urmă ajungem într-o regiune spirituală, în care disciplina se confundă cu libertatea, păstrând privilegiul atributelor fiecăreia : ceeace e însuș mediul creator al adevăratei creații.

În felul acesta, autohtonizarea temeinică a filozofiei la noi va aduce culturii românești, odată cu consacrarea definitivă, darul pe care nu-l poate face decât o disciplină de augustă autoritate, de care dar simțim atât de mare nevoie dela o

vreme și care nu trebuie să mai întârzie mult timp : unificarea lăuntrică a tuturor manifestărilor culturale, rezorbirea disonanțelor și hiaturilor din cultura noastră, prinderea zeloasă și îmbielșugată a tuturor domeniilor de cultură în aceeaș horă gravă de creiație. E caracteristic că azi intelectualii români se deosebesc prea mult după specialități, cași când domeniile de cultură ar fi tot atâtea universuri ideale aparte, chear dacă în fond ei păstrează inconștient anume meridiane comune. În Apus, intelectualii, din orice domeniu ar fi, comunică spiritual între ei prin ideologia de ansamblu. Căci acolo filozofia autohtona funcționează de multă vreme.

Dela acțiunea liber ordonatoare asupra mădularilor culturii române, filozofia ar trece, cum e și de bănuir, asupra modelării psihologiei societății. Se vorbește azi câteodată de psihologia poporului românesc sau, mai prudent, de „atitudinea“ ori „spiritul“ românesc. S'au încercat chiar și studii ori simple schițe asupra acestei psihologii. E o întreprindere ce trebuie încurajată, dar azi ea e condamnată, în mare parte, la neizbândă. Pare paradoxal să zicem că o psihologie completă asupra întregului popor român ar fi o încercare avortată, dar trebuie să se știe un lucru : după cum caracterul individual nu ajunge să aibă o unitate și prin urmare un fel de filozofie, decât după ce reflexiunea a lucrat asupra acestui caracter într'un timp mai îndelungat, nici popoarele nu pot oferi o psihologie limpede și unitară, până când n'au fost

prelucrate de o cultura filozofică. Orice individ, care nu se organizează cu ajutorul reflexiunii, are fatal anume contradicții; orice psihologie populară colectivă cuprinde măcar virtualități contradictorii. E adevărat că un individ neprelucrat sau un popor mai aproape de natura au un fel de unitate biologică, funcțională, acea relativă unitate primară, nediferențiată, de care am vorbit. Dar această unitate, deși poate fi satisfăcătoare din punct de vedere practic, nu se pastrează ca atare decât atât timp cât e menținută în starea de vag mai mult sau mai puțin inițial. Cultura populară, ce se complăce în contradicții candidă estompate de efluviul vitalității instinctive, se proiectează pe acest vag colectiv. De îndată ce vagul e precizat în linii sigure și complete, contradicțiile și go'urile apar cu putere.

E o logică mai adâncă aici: aspectul exterior al vieții e discontinuu și adesea contradictoriu. Acomodarea la viață se va face deci tolerând, multă vreme, atitudini și reacțiuni ele înseși discontinui și contradictorii, înecate în vitalitatea generală unitară. Chiar la indivizii rafinați, însa lipsiți de reflexiune efectivă asupra vieții lor, contradicțiile nu numai că rămân, dar se exagerează până la disparitate. E nevoie să intervină meditația, pentru ca să descopere, sub masa aparențelor discontinui ori contradictorii, fondul unitar adânc și etern al vieții. Să vadă ca multe noțiuni, cari par opuse, chiar contradictorii, devin concordante într-o intu-

ție mai profundă. Și e nevoie să intervină meditația ca, înțelegând unitatea de fond a vieții, să armonizeze și caracterul, îmbogățindu-l și unificându-l.

Fără această operă hărăzită de reflexiune — ceea ce e un fenomen foarte rar în plenitudinea lui — viața, individuală sau colectivă, nu poate înfățișa o unitate propriu zisă. S'a vorbit multă vreme, de pildă, de contradicțiile sufletului rus, făcându-se din ele un fel de entitate metafizică esențială, eternă, pentru caracterizarea acestui popor. Mai ales esteții filozofizanți se extaziau în fața acestui fapt și scoteau multe efecte stilistice pe socoteala lui. Era pe timpul primei saturări a Apusului de propria lui cultură, când căuta exotismul oriental; și pe timpul dezamăgirii față de raționalism și al curtării iraționalului, al invaziei slave, timpul generației lui Melchior de Vogüé. În această stare de spirit, se făcea din contradicția slavă un concept în sine și un ideal de cultură foarte invidiat. N'au lipsit chiar filozofi, cari să justifice contradicția pentru sine însăși. Nu împietăm aici asupra subiectului dacă contradicțoriul rus e ceva așa zicând aprioric, dat pentru totdeauna. Dar e sigur că asemenea contradicții, mai slabe, mai puțin respectabile și mai puțin ispitoare, se găsesc la orice popor neprelucrat îndeajuns de cultură. Contradicția rusă, considerată în calitate de simplă contrazicere, s'ar putea să nu fie specificul rus, în măsura în care se crede. Proporția ei, mișterul, nuanțele, timbrul ei și acea

atracție quasihalucinantă, pe care o exercita și în care transpare o sublimă perversiune, ce tocmai constituie instrumentul cel mai propriu al imperialismului inconștient al culturii ruse, s'ar putea să fie mai specifice decât contradicția ca atare, care, în orice caz, trebuie pusă în legătură și cu faza actuală de evoluție a poporului rus.

La Români, e adevărat că exista un instinct al ordinei practice și un simț al armoniei sufletești cum rar s'a întâmplat la un popor, care, în definitiv, nu s'a bucurat decât de cultura populară. Dar nu e totuș de ajuns. Necesitatea modelatoare a unei culturi filozofice, care să prelucreze caracterul etnic, să completeze, eventual să facă unele eliminări și, în orice caz, să gasească justificări adânci, ar trebui să fie simțită de toți acei cari gândesc, prematur, să stabilească psihologia generală a poporului român. Natural, aceasta nu împiedică să se constate unele date neîndoelnice ale acestei psihologii sau unele generalități și, mai ales, nu împiedică să se adune materialul necesar. Acestea sunt chiar de dorit. Dar înainte de a se studia această psihologie cu pretenții de a se preciza concluzii complete și definitive, ar trebui să se știe că ea trebuie să fie nu numai studiată, ci și *făcută*, cel puțin în parte. Poporul român nu are nici psihologia etnografică, consumată în felul ei, nici pe cea cultă. Odata intrat pe calea culturii în stil modern, trebuie să așteptăm și să facem ca aceasta cultura să producă o psihologie nouă, potrivit cu

izvoarele autohtoniei noastre. Aceasta n'o poate face, în ultima analiză, decât filozofia, concepută nu în sens pedant și inutilă ca un fel de epifenomen social, ci ca o funcție culturală a societății, așa cum s'a întâmplat în Occident. Se poate înțelege psihologia poporului francez, de exemplu, fără rolul pe care l-a avut ideologia filozofică? Chiar această psihologie trebuie studiată mai ales în monumentele, pe cari le-au ridicat marii filozofi precum și în urmările doctrinelor lor. Așa dar, înaintea de a avea un suflet românesc modern precizat și înzestrat cu nervuri complete, e nevoie de o activare istorică a funcției filozofice. Desigur, după cum am văzut, nici o filozofie nu se poate crea complet până când acest suflet nu va fi format. Dar aici e o determinare reciprocă, una din acele corelații în cerc interior între cauză și efect, cum găsim multe în procesul fenomenelor vieții. Un lucru e însă axiomatic: filozofia nu va putea avea acest rol de desăvârșire etnică decât fiind o filozofie autohtonă sau fiind, pur și simplu, o filozofie adevărată.

Dar importanța unei filozofii autohtone pentru teologia românească? E ciudat că nu ne gândim la acest lucru. Există o religiozitate românească. Putem spune tot așa de convinși că există și o teologie românească? Iar gravitatea sta în faptul că, în epoca modernă, înșuș religiozitatea ȧ amenințată dacă nu e susținută de o teologie proprie. Vorbeam de intrarea succesivă a variilor ramuri de

cultură românească în procesul de autohtonizare. Dar dacă filozofia a intrat la urma în acest proces, teologia nici că și-a consolidat macar intrarea. Tradiționalismul firesc religiei a făcut ca teologii noștri, câți am avut, și întreaga cultură religioasă, sa nu intre în faza imitării Apusului odata cu celelalte ramuri ale culturii noastre. Ceeace a fost un mare noroc, căci jocul imitarii în chestiuni de credință e întovărășit de primejdii mult mai mari decât în alt domeniu de cultură. Afara de faptul că această întârziere pe vechile-i poziții a culturii religioase române a reținut în albia istorică și o parte din cultura generală românească. Dar azi avem nevoie de o teologie modernă. Românească, însă modernă. Și procesul de imitare la teologii noștri a aparut astăzi. Ceeace a zabovit un timp, iată că-și face fața, deși încă timid sau mistificat. Inceputul e mai vechiu, dar azi e vizibil pentru orice observator. Așa se explica nuanțele — ce se îngroașă treptat — de protestantism, la mulți dintre teologii noștri, pentru a nu vorbi decât de acestea. Se poate însă admite o imitare a teologiei altora, chiar și azi când avem mai mult spirit critic, știind ca acest fapt duce fatal și la religia altora?

Întrebarea e chinuitoare nu pentru că răspunsul e greu, ci pentru că e greu să asiguri condițiile creării unei teologii românești. În adevăr, se poate teologie fără filozofie? Întotdeauna teologia a împrumutat dela filozofie ori a creat filozofie pentru uzul propriu. Istoria teologiei nici nu se poate face

fără istoria filozofiei. Mai mult, idei filozofice oficiale au intrat uneori chiar în religiozitatea curentă a societății. Cum deci să încropim o teologie românească plecând dela filozofiile străine, pe care le-am adus la noi? Cum sa se producă o teologie în adevăr a noastră, dacă nu e încă o bogată filozofie românească, un mediu de filozofare autohtonă? E caracteristic că și unele sporadice coagulări de atitudini teologice românești au venit din partea celor înzestrați și cu o cultura filozofica, fie în formă literară, ie în formă oficială, dar, în orice caz, în legătură cu intuiția realității românești.

Privită și din această lumină, se vede cât a devenit de vitală problema autohtonizării filozofiei românești. Fără această autohtonizare filozofica, teologia noastră va fi condamnată să umble pe cai de împrumut. Să fie oare și ea destinată a trece prin toate fazele pentru a ajunge la autohtonizare, să înceapă întâiu a imita, cum au făcut toate celelalte ramuri ale culturii noastre? Dar cine se leagă că ea se va reconverti, caci aici ispitele sunt mult mai grave, chiar când au un suflet mai vădit strain, ori că, și aceasta e mai neliniștitor, nu ȳa ajuta, indirect, la destrămarea religiozității noastre, ceeace, din nefericire, e un proces care, în unele puncte, a și fost pricinuit? Recunoaștem că formularea acestor întrebări are o involuntară morgă poate prea amarnică, dar trebuie să ni se admită ca ele cuprind un adevăr așa de vo'nic, încât se desghioacă dela sine din cătușa raționamentului și calatoresc oședant pe proprie-i picioare.

Asupra rostului unei filozofii autohtone se poate discuta mult, putându-se găsi aspecte multiple, unele mai ispititoare decât altele, cari-i fac meritele. Credem însă că de încă un asemenea aspect trebuie să pomenim aici, dat fiind marea lui importanță practică. Ne gândim la problema învățământului. S'a observat că se vorbește la noi dela o vreme de naționalizare în toate domeniile — prin urmare și de naționalizarea școalei. E vorba de o naționalizare serioasă, obiectivă, științifică : naționalizarea tehnică a mijloacelor și a idealurilor. Naționalizarea învățământului e obsesia oamenilor noștri de școală din ultimii ani și chiar a unor gânditori mai mult sau mai puțin în legătură cu școala. Dar din nefericire aceasta a rămas mai mult o obsesie. Unul din cei cari s'au ocupat deschis și cu prestanță de această problemă, d. Zeletin, observă că, după razboiu, legiuitorii noștri în învățământului și-au schimbat atitudinile, în curs de câțiva ani numai, după sistemele de educație cari triumfau ori se concureau în Apus, acest fapt ajungând uneori până la perplexitate ori tragi-comedie. Cu toată exagerarea formei, observația e în fond adevărată. Deci, ceea ce e bizar, chiar când noi vorbim de naționalizarea școalei, ne lăsăm prea mult influențați de tipare exotice ! Putem adăoga că însuși cei ce pătrund mai mult în interiorul problemei riscă, aproape întotdeauna, sau să se oprească la indicarea de direcții vagi, severe și inaccesibile în aristocrația lor de principii, sau să facă literatura,

fie și autentică, de deziderate generoase, sau, ceea ce e mai interesant, sa confunde etnicul cu socialul.

Dar, cătând bine, nici n'ar putea fi altfel. Pentru noi aceasta nu e o surpriză, ci o întărire a ideilor de mai sus. Căci cum ar putea fi o educație românească fără o gândire filozofică românească? În general, cum ar putea fi instituții de cultură, mijloace de cultură, de orice fel, potrivite cu tendințele unei anume colectivități, fără o gândire locală de ansamblu? Cine va stabili idealul culturii și mijloacele de realizare dacă nu gândirea filozofică? S'ar putea zice că acestea se stabilesc dela sine. Privind lucrurile din punctul de vedere al filozofiei istoriei, e ceva adevărat aici, dar nu totul. Și apoi aceste valori se stabilesc dela sine, în 'chip propriu, și în școală? Atunci de ce școala noastră de atâtea decenii are aerul că își este străină ei însăși? Un reformator al școalei nu-și pune precis întrebarea asupra scopului și mijloacelor, pe cari le va impune școalei? Aici o cugetare filozofică locală nu are nimic de spus? Socotim dimpotrivă ca acela, care va ajuta cel mai mult educația adevărat românească, va fi cel ce va da o filozofie românească ori va colabora la ea. În filozofie se văd năzuințele adânci, idealul spiritual, al unui popor și tot filozofia indică și structura sufletească. Cel dintâiu are importanța pentru scopul învățământului; cel din urmă, pentru metodele lui. Căci dacă aceste doua aspecte ale educației au o esență comună pretutindeni, ele trebuie localizate după popoare. Iata de ce

pedagogie românească va face nu pedagogul pur și nici reformatorul, ci cel ce face filozofie românească, filozofie generală ori psihologie sau sociologie românească. O va face indirect dar efectiv, nu iluzoriu. Fără aceasta, vom continua să facem sport, cu mai mult sau mai puțin talent, de directive și deziderate generoase sau vom încredința interesele noastre spirituale cele mai scumpe reformatorului grăbit, care, evident, nu poate aștepta și, în lipsă de altceva, recurge la modele străine. Așa dar și din acest punct de vedere, autohtonizarea filozofiei, odată începută, nu mai poate întârzia. Ea trebuie continuată și împlinită, nu cu grabă stricătoare, ci cu devotament de închinători.

Cum se situează filozofia d-lui Motru față de aceste atribuții ale unei filozofii autohtonizate? O filozofie etnică nu poate fi complet întemeiată decât printr-o colaborare multiplă într'un timp îndelungat. Ea nu poate fi constituită în acest sens nici de o generație necum de un individ, care, chiar dacă n'ar suferi pecetea provinciei, a influențelor de tot felul și chiar de ar avea o psihologie absolut reprezentativă, e depășit de amploarea unui asemenea rol. Gândirea d-lui Motru e totuși un întâiu monument constituit de filozofie românească. De aceea va avea un rol în societatea noastră, în măsura etnicității lui, a posibilităților de raportare la mediul local. Și am văzut cât de puternice sunt aceste raportări.

Un sistem de filozofie ce se produce într'o societate, e o cheie comună de înțelegere pentru toți intelectualii, cari îl cunosc și-l adoptă. Doctrina d-lui Motru, în proporția în care va fi cunoscută, însușită și valorificată de intelectuali din diferitele domenii ale culturii noastre, va produce și acea armonie, de care vorbeam, între specialități diferite. Aceasta pentru unificarea culturii noastre. Pentru rolul modelator asupra spiritului colectiv, trebuie să spunem că d. Motru, dând expresie unei părți din viziunile acestui spirit, le și unifică într'un sistem conștient de el însuș. Mai mult decât atât: Personalismul energetic, prin cultul liniștit, dar sever și adânc, al obiectivității sufletești, al simțului critic, metodice, și al colaborării sociale, e menit să promoveze, numai să fie cultivat în acest sens, o armonizare a vieții sociale, o autoreflexiune activă lipsită de iperbolism personal, de care azi suferim atât de mult, ceea ce nu poate fi decât în folosul constituirii unei atmosfere colective unitare. În ceea ce privește întemeierea unei pedagogii românești, doctrina d-lui Motru prezintă sugestii, cari sunt mai mult decât indicații generoase, afara de faptul că în sistemul Personalismului energetic găsim argumente noi de susținere a principalelor idei moderne asupra educației. Ca psiholog, d. Motru arată legătura adâncă dintre trup și suflet; ca filozof, am văzut cât de mult dă expresie acelui armonism metafizic al poporului român, cum l-am numit. Prin aceasta d. Motru sugerează baza etnică, pe care idealul

integral, armonios, al educației îl găsește în poporul nostru și atenția care trebuie să se dea acestui scop al învățământului la noi. Însfârșit, prin importanța pe care Personalismul energetic o dă ideii de aptitudine, duce direct la înviorarea unei practici educative locale. În ceea ce privește indivizii, cercetarea aptitudinilor, selecția profesională ; în ceea ce privește regiunile geografice, cea mai curajoasă și mai efectivă descentralizare școlară, desigur, nu în primul rând în chestiuni de administrație, care sunt secundare, ci în chestiuni de program și în parte de metode. D. Motru nu se teme de regionalism în cultură. Regionalismul e o concluzie a ideii de personalitate înțeleasă psihologic, real, concret, nu aritmetic. Iar personalitatea, fie personalitatea individuală, fie substratul care o garantează, adică personalitatea colectivă, e creșterea de cultură. Regionalismul e deci esențial culturii. Lupta contra lui e o imixtiune a politicii în cultură.

Se va spune însă că Personalismul energetic n'ar putea aduce niciun prinos pentru cugetarea religioasă românească, dat fiind că el nu valorifică misticismul religios. E adevărat că Personalismul energetic se oprește aici, nelăsându-se îmbiat de zarile misticismului implicat în religiozitatea românească, după cum e tot așa de adevărat că efortul filozofiei românești viitoare va fi să întrească, într'un sistem unitar, și datele filozofice ale acestei religiozități. Am arătat însă motivele, fie personale, ale d-lui Motru, fie legate de momentul istoric ac-

tual, cari trebuie neapărat luate în considerație când se discută atitudinea Personalismului energetic față de problema misticismului. Și cu toate acestea, nu înseamnă deloc că doctrina d-lui Motru nu aduce servicii adânci unei gândiri religioase locale. Mai întâiu, prin simpla dar suverana sugestie de autohtonizare, pe care o dă opera d-lui Motru. Prin aceasta ȧa dă pînteni de întemeiere locală întregei culturi românești, prin urmare și teologiei. Și cum felul, în care un popor actualizează credința religioasă, e tot ce poate fi mai intim în personalitatea lui, sugestia de autohtonizare, pe care o dă d. Motru în acest sens, e cu atât mai convingătoare. Pe urmă, d. Motru cultivă ideia activistă, caută formula celei mai evolute excelențe a activismului. Dacă ortodoxismul nostru va gasi odată cu cale că trebuie să schimbe ceva, cu o prudență imensă, din pasivismul sau social, va gasi în opera d-lui Motru în acelaș timp un argument și un făgaș de primul ordin. Și cum d. Motru profesează, de fapt, de multa vreme ideia creației autohtone, respectul personalității istorice locale, unită cu ideia activismului maxim, a avut prilejul, poate fără să fi intenționat anume, de a fi influențat și asupra celor cari s'au ocupat la noi, fie și sporadic, cu o ideologie religioasă proprie. În curentul tradiționalist și religios, care se schițează acum la noi, găsim, de fapt, premergătoare, în chip direct sau indirect, munca luminată și fara de odihnă a d-lui Iorga și munca reflexivă și unîtară a d-lui Motru.

Mai presus de toate însă, sinteza d-lui Motru e menită să joace un rol boieresc în evoluția filozofiei române de acum înainte. Ne referim la valoarea de precedent a doctrinei domniei-sale.

În dezvoltarea unei culturi, operele deosebite capătă un rol istoric prin însăși prezența lor, indiferent dacă fac sau nu școală. Pentru că stabilesc un termen de comparație. Înainte de Eminescu, la noi, era un mare entuziasm pentru literatura câtă se produsese până atunci și nici ispita de a face unele comparații îndrăznețe cu literatura apuseană nu putea contraria. Dar mai putem avea azi, așa de ușor, aceeași atitudine cu privire la literatura română anterioară lui 1850, după ce l-am avut pe Eminescu? Ce e mai însemnat în Eminescu, afara de opera în sine, nu e nici așa numita școală eminesciană, nici influența sa literară generală ca stil, compoziție, fond, ci posibilitatea stabilirii unui nivel literar. Când există opere mari într-o cultură, ele înlesnesc o nouă diferență de potențial, ce determină o mișcare de creație mult mai conștientă și mai ambițioasă. Autorii capătă mândrie de sine, un fel de patos al distanței liniștit și cu simțul răspunderii, care-i face să disprețuiască înălțimile mediocre și să privească cel puțin către idealul ajuns până atunci în cultura țării lor. E și aici o balistică a recordului, mult mai complexă, mai fină și cu o altă demnitate. Dacă autorii izbutesc sau nu să atingă ori să depășească idealul realizat înaintea lor, aceasta e altceva, dar există disciplina de

creație și există, mai ales, din partea societății, o prețuire justă a operelor lor.

În ce privește filozofia românească, una din cauzele puținătății ei în ansamblu e și lipsa unui asemenea termen înalt de comparație. Dar, se va obiecta, precedentul lui Conta? Acest filozof e în adevăr una din cele mai frumoase figuri culturale și chiar politice din istoria noastră contemporană și totodată un monument impresionant de putere speculativă și de vocație filozofică. Mai ales sub acest din urmă aspect el trebuie prețuit de posteritate și revendicat în ambițiile noastre culturale. Judecând numai după aceste aptitudini ale lui, Conta ar fi putut deci constitui un precedent suveran pentru cugetarea filozofică românească. Aceasta ar fi fost azi cu totul alta, dacă ar fi avut chiar de atunci un termen așa de ales de comparație. Dar n'a fost așa sau a fost prea puțin. Pentru că am văzut cum întemeierea filozofiei autohtone cere mai întâiu o experiență și o reflexiune de oarecare durată în mediul social. Conta nu a găsit o tradiție filozofică locală măcar atât cât e astăzi, care să-i cheazășuiască până la un punct direcția de evoluție. El n'a fost ajutat de societate și e tragică soarta creiatorilor, în opera cărora nu colaborează în mare măsură și societatea. Aceeaș lipsă de pregătire filozofică a societății a fost un factor negativ și pentru răspândirea ideilor lui Conta. El n'a fost măcar profesor de filozofie ca să facă singur atmosferă operei sale, căci la data istorică a apariției

lui nu prea era chip să formeze altfel această atmosferă. Dar mai e ceva. Conta a avut prea multe înclinări pentru un curent filozofic de pe timpul său, legându-și soarta de o specie ideologică efemeră. Pe urmă, Conta a fost un autodidact și, un timp, diletant în ale filozofiei: aceasta, cum se întâmplă întotdeauna cu autodidacții și diletanții, l-a făcut să fie și mai intim sugestionat de ideologia filozofică la modă. O cultură filozofică integrală și controlată din vreme i-ar fi dat simțul tuturor relativităților, îndoiala față de sistemele unilaterale, rezerva față de noutăți și de ideologia ce poate deveni ușor populară, acel bun simț intelectual al eruditului de rasă, care, când e aliat cu o putere excepțională de creație ca aceea a lui Conta, dă operele cu mare putere de înșămânțare istorică. Datorită direcției în care Conta a înțeles să creieze, a devenit prea exotic pentru ca să se poată aclimatiza în mediul virtualităților noastre filozofice. Toate aceste cauze au făcut ca acest filozof să-și rateze ceea ce, în alte condiții, ar fi putut fi destinul său în cultura românească. El a înrâurit și înrăurește încă, în unele cercuri, prin opera lui politică, dar, ca filozof, a rămas mai mult un subiect respectabil de teze de doctorat sau de cercetări biografice și bibliografice. În adevăr, cariera intelectuală a lui Conta dă de gândit și are de ce emoționa.

Precedentul filozofic hotărîtor, pe care gândirea românească îl putea avea în Conta, nu l-am avut. În urma lui, efortul filozofic local a trebuit să pornească

dela început, pentru ca târziu să ducă la creierea acelui termen înalt de comparație, care patronează fiecare din domeniile culturii. Până a se ajunge la acesta autorii în ramura filozofiei la noi își considerau, cele mai adesea, misiunea prea ușoară, tocmai fiindcă le lipsea termenul cu care să se compare. Iar societatea, întru cât avea habar de ceea ce se petrece în acest domeniu, aprecia egal orice tipăritură filozofică. Nefiind comparație, orice părea bun sau orice părea fără valoare, ceea ce era deprimant pentru progresul filozofiei, care se încuiba greu, în timp ce celelalte domenii ale culturii noastre își cântau primăvara culturală.

Dar d. Motru ne dă o doctrină. Viguroasă și elaborată în timpul și solul nostru. Ca să vorbim în spiritul domniei-sale, dar metaforic, filozofia românească are acum întâia și cea mai însemnată anticipare. Ea capătă astfel un eu, care știe să-și dea înălțimea necesară. Deacum încolo vor dispărea, din filozofia noastră, șolticii ce încearcă să fie gravi, erudiții simpli cu sufletul răstignit pe tomurile cete, improvizatorii în căutarea de funigei filozofiei. Vor dispărea sau se vor mistui în umbra unei aprecieri după justele lor merite. Un destin fericit — precedentul lui Eufrosin Poteca în mediul familiei d-lui Motru — l-a hotărât definitiv să umble pe căile filozofiei. Și, în locul unui matematician sau al unui om de știință experimentală, cultura românească a căpătat un întemeietor în ceea ce privește filozofia. Desigur, despre orice om deosebit de cultură se

poate spune că e întemeietorul culturii societății lui, căci orice asemenea om întemeiază într'un fel din nou cultura, în care a apărut, în măsura legăturilor organice, pe cari le are cu societatea. Dar mai cu osebire despre d. Motru. Căci domnia-sa a apărut în domeniul filozofic, unde era mai mult de întemeiat, unde deschizătorii de cale erau mai așteptați. Până la contribuția sa au fost străluciți reprezentanți pentru a întemeia o mișcare filozo'ică la noi, dar ori au stabilit, cu un talent fără seamăn, mai mult disciplina generală de gândire; ori mai mult au prezentat, într'o formă din ce în ce mai critică și mai personală, uneori cu un talent impunător, aspecte din filozofia Apusului; ori s'au manifestat în ramurile speciale ale filozofiei, îndreptate mai mult spre știință; ori au avut un conținut ideologic prea strâns legat de tradiții de gândire de pe alte meleaguri. D. Motru izbuteste cel dintâu să toarne un conținut local caracterizat, în forma cugetării filozofice și cunoscând materialul filozofic apusean. După un șir de încercări, producția filozofică în sens autohton își leagă în sfârșit gura pânzei. Deaceea cu sinteza d-lui Radulescu-Motru începe propriu zis filozofia românească.

E R A T A

Drept orice observație, ne mulțumim să solicităm bună-voința cititorului de a-și închîpui câte un rând liber înaintea oricărui început de paragraf nou. Iar paragrafele sunt arătate în tabla de materii.

CUPRINSUL

I. INTRODUCERE	Pag
1. Aspectul din urmă al culturii române și filozofia	7
2. Personalismul epocii moderne ; poziția și metoda d-lui Rădulescu-Motru	16
II. PREZENTAREA DOCTRINEI	
3. Natura eului și rolul acestuia	26
4. Raporturile dintre eu, conștiință și personalitate	29
5. Caracterizare metaforică	33
6. Ideia de aptitudine	34
7. Eul ca anticipare ; momentul apariției lui . .	37
8. Treptele personalizării ; misticul	42
9. Munca și desăvârșirea personalității	45
10. Perspectivile metafizice și de filozofie a naturii ale Personalismului energetic	49
11. Sortii de izbândă și aplicațiile practice ale Personalismului energetic	58

III. COMENTARII

Pag

12. D. Rădulescu-Moțru și Personalismul lui Re-	
nouvier	68
13. Personalismul energetic ca filozofie integrală	73
14. Erudiția sa și aderențele cu vremea noastră .	76
15. Raportările etnice ale Personalismului energetic	77
16. Deosebiri etnice și motivele lor	88
17. Rolul unei filozofii etnice	97
18. Cum răspunde Personalismul energetic la aceasta	109
19. Încheiere	113

CARȚI PEDAGOGICE

apărute în

Editura Librăriei „CULTURA Românească“

CLAPARÈDE. Lei
Psihologie și Pedagogie,
traducere de I. G. Ma-
rinescu — ed. II-a . . 15.—

STEL. CONSTANTINESCU.

Din problemele educației
— ediția III, premiata
de Academia Romană, 30.—
Cum se crește copilul
după F. Klein 25.—
Cum se instruește copilul
— după F. Klein . . . 25.—

GR. PATRICIU.

Metodica învățământului
primar 20.—
Didactica generală . . 15.—

I. GĂVANESCU.

Istoria Pedagogiei . . . 65.—
Didactica 20.—

Dr M. DE FLEURY.

Corpul și sufletul copi-
lului — traducere de
I. G. Marinescu . . . 10.—

I. G. MARINESCU.

Spicuri din Psihologie
și Pedagogie — tra-
duceri 10 —
Cele mai frumoase pa-
gini din Pedagogie și
Psihologie 25.—

GABRIEL COMPAYRÉ.

Froebel și grădinile de
copii 5.—
Herbart, Educațiunea prin
instrucțiune, traducere
de I. Mihailescu . . . 12.—
Montaigne și Educațiunea
Judecării 12.—
Preotul Girard și Educa-
țiunea prin Limba
Materna 10.—

T. VASILESCU și Lei
GH. STELORIAN
Călauza membrilor Cor-
pului didactic 120.—

GH. SIMEON.

Bazele Studiului Copi-
lului 30.—
Psihologie și Educație . 15.—

H. SPENCER.

Despre educație 25.—

I. NISIPEANU.

Religia pentru copii . . 18 —
Metodica religiei și a
limbei române (școala
activă, vol. I) 80.—
Școala activă, cartea II,
Didactica 35.—
Viața în studiul matema-
ticilor (Școala activă,
vol. II) 150.—
Metoda învățământului
primar 75 —
Pedagogia generală . . 40.—
Didactica generală . . 47.—

JOHN DEWEY.

Școala și Copilul, tradu-
cere de I. G. Mari-
nescu 15.—

J. J. VAN BIERVLIET.

Pedagogia Experimentală,
Bazele traducere, de I.
G. Marinescu 25.—
Pedagogia Experimentală
Aplicată, traducere de
I. G. Marinescu . . . 25.—

I. GHIAȚĂ.

Lectură pedagogică și so-
cială 20.—

D. TEODOSIU.

Pedagogia practică I. Di-
dactica 30.
Pedagogia practică II. Me-
todică 40.—

